

Ouderen, plaatsverbondenheid en homemaking

Annelies Vermuë
Groningen, augustus 2009

Ouderen, plaatsverbondenheid en homemaking

Annelies Vermuë

S1496549

Afstudeerscriptie Master Culturele Geografie

Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen

RijksUniversiteit Groningen

Februari-augustus 2009

Begeleidster: Dr. B. van Hoven

Het melkkannetje

Dat melkkannetje stond bij mijn moeder in de keuken in de kast en toen ging ik trouwen..toen zei ik; 'ik wil vreselijk graag dat melkkannetje mee'...'kind', zei mijn moeder, 'wat wil je daar je daar nou mee'.....'ja, ik weet het niet, maar ik wil het heel graag mee'....'ja....nou ja...neem maar mee' zei moeder, 'ik doe er toch niets mee'....en toen nam ik het mee naar Midwolde en daar heb ik het ook weer in de kast gezet...en stond ook weer in de keukenkast...och en dan dacht ik wel eens, ik doe d'r eigenlijk niets mee, maar ja ik wil het toch houden en toen kwam ik bij mijn man...en toen zei hij 'trek die deur eens open van die kast en kijk eens wat daar in zit...wat je mee wilt hebben...en wat nou...wat staan blijft...dat de jongens dat kunnen krijgen'...goed....toen zag ik dat servies en ik dacht hoe is het mogelijk...'ja' zei hij, maar ik heb dat melkkannetje helaas gebroken....maar ik zei 'dat melkkannetje heb ik nog!'...'heb jij die?' zei hij....en ik liet het zien en 'waarachtig' zei hij...'dat is precies hetzelfde'.....dat was het....jaaah en ik vond het zelf ook zo eigenaardig...dat ik had het idee dat dat mee moest, dat ik dat moest hebben.....en ja....waarom nou he? En dat vraag je je af....ja....is dat toeval....ja ik weet het niet.....*dus naar het gevoel luisteren*...ja...(Tempel, vrouw, >85 jaar)

Voorwoord

Het zit erop.

Weer een mijlpaal gehaald in mijn leven. Met deze thesis sluit ik vijf jaar lang studeren af. Een periode van hard werken, veel studeren en alle andere activiteiten daarnaast. Het is niet alleen een periode van intellectuele ontwikkeling maar ook van persoonlijke ontwikkeling. Ik heb veel geleerd.

Ik wil een aantal mensen bedanken. Allereerst mijn begeleider Bettina van Hoven, dank je wel voor je advies en tijd die je mij hebt gegeven. Ik vond het erg fijn dat je altijd snel reageerde op mijn e-mails met vragen, zelfs als je ziek was. Daarnaast natuurlijk alle respondenten, bewoners van de Vondelflat die mee hebben gewerkt aan dit onderzoek. Jullie inspirerende verhalen hebben mijn enthousiasme voor het schrijven van deze thesis versterkt, maar daarnaast ook een andere kijk gegeven op 'de dingen in het leven'. Oma Vermuë, dank u wel voor de inspiratie voor het doen van dit onderzoek, ook al heeft u het niet in de gaten gehad.

Een aantal vrienden wil ik bijzonder bedanken. Sjoerd, dank je wel voor je geruststellende woorden als ik weer eens met een dilemma zat. Op de een of andere manier kon jij mij altijd helpen de boel te relativeren en weer positief in te zien, je zei dan; 'Lies, weleggen die handel, morgen weer naar kijken'. Nelle, je hebt het hele proces bijna dagelijks aan moeten horen, dank je wel voor je luisterend oor, de afleiding en steun die je me hebt gegeven niet alleen tijdens het schrijven van deze thesis, maar tijdens deze gehele periode in mijn leven. Je hebt mij erg veel geleerd. Annelien, Marjo, Mans, Job, Marten, Melina, Els, Anne Lotte en Saskia dank jullie wel voor jullie steun en afleiding tijdens het schrijven van thesis, jullie vergroten mijn levensvreugde.

Als laatste papa en mama, Lianne en Jeroen, Henrico, Laurens, dank jullie wel voor jullie steun en het 'er voor me zijn' in welke vorm dan ook. Jullie konden weinig inhoudelijk advies geven, maar hebben mij het grootste advies voor het leven gegeven; doorzetten, doorzetten, doorzetten!

*Doarna mo-j weer opstaan, as ow plannen bunt mislukt
i-j mot wel wat durven, zo da-j de vruchten d'r van plukt*

W.Terhorst, 'Tegenwind', 2008

Samenvatting

Voor ouderen die verhuizen naar een instelling speciaal voor ouderen, zal dit over het algemeen hun 'laatste' woning zijn. Met deze gedachte is het interessant om te weten op welke manier deze woning wordt ingericht en of er objecten in naar voren komen die belangrijke plekken uit het leven van de oudere representeren. Dit heeft geresulteerd in de volgende onderzoeksvragen van deze thesis; *Welke plekken zijn belangrijk voor ouderen, hoe worden de plekken gerepresenteerd en hoe zien we dat terug bij homemaking?*

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen is er een literatuurstudie en empirisch onderzoek gedaan. Er zijn diepte-interviews uitgevoerd met negen ouderen die in de Vondelflat in Groningen wonen. Tijdens deze interviews is er gevraagd naar objecten die in de woning aanwezig zijn en die belangrijke plekken representeren. Vervolgens is de verbondenheid hiermee besproken.

Plaatsverbondenheid is de verbondenheid van mensen met plekken, vaak is dit een emotionele band. Wat net als in de literatuur, tijdens de analyse van de interviews duidelijk naar voren komt, is dat plaatsverbondenheid sterk is verweven in sociale relaties. Mensen raken verbonden met een plek omdat zich daar sociale relaties voor doen of hebben voorgedaan en die zijn vaak gerelateerd aan gevoelens en emoties (Altman en Low 1992). De plekken waar de respondenten een verbondenheid mee voelen, zijn vooral belangrijk omdat zich daar mooie herinneringen hebben afgespeeld. Hierdoor zijn de plekken vaak onlosmakelijk verbonden met een tijdsperiode en sfeer, dat helpt om de herinnering levendig te houden. Het gaat vooral om plekken waar de eigen kindertijd is doorgebracht en plekken waar de respondenten de eigen kinderen hebben zien opgroeien.

De objecten die bij de plekken horen geven ook vooral de menselijke relaties weer en niet de fysieke plek waar de herinneringen plaats hebben gevonden. Deze objecten zijn bijvoorbeeld familiale erfstukken, waarvan een persoon de aanwezigheid herinnert in de woning bij de (voor)ouders. Familiale erfstukken zijn een goed voorbeeld van objecten die voor continuïteit zorgen. Andere objecten zijn familieportretjes die iets zeggen over de positie en rol van de respondent zelf, het geeft een positief zelfbeeld.

Objecten toevoegen aan de woning is een onderdeel van homemaking, het proces waarbij een huis een thuis wordt. De woning wordt persoonlijk gemaakt en wordt daarom waardevol voor de bewoner. Thuis is de plek waar de meeste persoonlijke betekenis aan kan worden gegeven. Deze plek vertelt daarom veel over de identiteit van de bewoners (Mazumdar en Mazumdar 2008).

Andere plekken die zijn genoemd en waar representaties van aanwezig waren in de woning, zijn plekken met de (overleden) partner en plekken in de natuur. De objecten die herinneren aan een geliefd persoon, zoals een overleden partner zijn vaak eigendommen van deze persoon of voorwerpen die de persoon vaak gebruikte. Door middel van de objecten wordt de herinnering levendig gehouden en de relatie ermee voort gezet.

Plekken in de natuur worden vooral gewaardeerd om hun esthetische waarde. De objecten zijn voornamelijk foto's en schilderijen van natuur, het zijn de visuele afbeeldingen met de esthetische waarde van de plekken.

Mensen nemen bij een verandering van omgeving vaak belangrijke verplaatsbare objecten mee, zodat er een zekere continuïteit ontstaat in de omgeving. Deze continuïteit van objecten verzorgt ook een continuïteit in de eigen identiteit. De objecten herinneren een persoon aan wie hij/zij is, aan de relaties met anderen, bijzondere momenten of persoonlijke prestaties (Mazumdar en Mazumdar 2008). Een verandering van de directe omgeving is vaak oorzakelijk voor het ontstaan van gevoelens van vervreemding, desoriëntatie en nostalgie (Fullilove 1996). De rol van objecten in het verzorgen van continuïteit kan vooral voor ouderen die van een zelfstandige woning naar een minder zelfstandige seniorenwoning verhuizen, van belang zijn. De overgang naar een 'mindere' woning kan invloed hebben op het zelfbeeld van de oudere. De objecten kunnen de persoon herinneren aan de goede tijden van zelfstandigheid. Alle respondenten onderkennen het belang van de oude objecten in de nieuwe omgeving. De objecten verzachten de (emotionele) overgang naar de nieuwe omgeving omdat het vertrouwde elementen zijn en identiteitsvervreemding tegen gaan.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 – Inleiding	- 9 -
1.1 Aanleiding	- 9 -
1.2 Onderzoeksvraag	- 9 -
1.3 Relevantie van onderzoek.....	- 10 -
1.4 Leeswijzer	- 10 -
Hoofdstuk 2 – Theoretisch kader	- 12 -
2.1 Introductie	- 12 -
2.2 Plaatsverbondenheid.....	- 12 -
2.3 Thuis	- 15 -
2.3.1 Thuis en identiteit	- 16 -
2.3.2 Thuis en gender	- 16 -
2.3.3 Homemaking	- 17 -
2.4 Verbondenheid met objecten	- 18 -
2.4.1 Object en continuïteit.....	- 19 -
2.5 Ouderen.....	- 20 -
2.5.1 Ouderen en plaatsverbondenheid	- 20 -
2.5.2 Ouderen, thuis en identiteit	- 20 -
2.6 Conclusie.....	- 21 -
Hoofdstuk 3 – Methodologie	- 22 -
3.1 Introductie	- 22 -
3.2 Onderzoekspopulatie	- 22 -
3.2.1 Onderzoekslocatie	- 23 -
3.2.2 Contact tussen onderzoeker en respondenten	- 23 -
3.2.3 De ontmoetingen.....	- 24 -
3.3 Onderzoeksmethode	- 25 -
3.3.1 Interviews	- 25 -
3.3.2 Ethiek	- 26 -
3.3.3 Transcriberen, coderen en analyseren	- 26 -
3.4 Beperkingen	- 27 -
3.5 Reflectie.....	- 27 -
Hoofdstuk 4 – Plekken van verbondenheid	- 29 -
4.1 Inleiding.....	- 29 -
4.2 Plekken uit de kindertijd.....	- 29 -
4.2.1 Objecten van plekken uit de kindertijd	- 31 -
4.3 Plekken met de kinderen	- 33 -
4.4 Plekken met de partner.....	- 34 -
4.4.1 Objecten van de partner	- 35 -
4.5 Plekken in de natuur	- 35 -
4.5.1 Object van natuur	- 36 -
4.6 Conclusie.....	- 36 -
Hoofdstuk 5 – De woonplek	- 38 -
5.1 Inleiding.....	- 38 -
5.2 De overgang naar de flat.....	- 38 -
5.3 Gebruik van objecten bij homemaking	- 41 -
5.3.1 Continuïteit bij de inrichting.....	- 44 -
5.4 Andere homemaking manieren en rituelen.....	- 45 -
5.5 Thuis voelen	- 47 -
5.6 Conclusie.....	- 48 -
Hoofdstuk 6 – Conclusie	- 49 -
6.1 Conclusies	- 49 -
6.2 Volgend onderzoek	- 50 -
Referenties	- 51 -
Bijlage 1 – Introductiebrief	- 53 -
Bijlage 2 – Interviewschema	- 54 -

Lijst van figuren en afbeeldingen

Figuur 2.1 Conceptueel model van de structuur en ontwikkeling van plaatsverbondenheid.....	13
Afbeelding 4.1 Visuele representatie van een plek uit de kindertijd.....	31
Afbeelding 4.2 Visuele representatie van een plek uit de kindertijd.....	32
Afbeelding 4.3 Representatie van een geliefd persoon, speculaasplank.....	32
Afbeelding 4.4 Representatie van een geliefd persoon, stockfles.....	33
Afbeelding 4.5 Fotocollage van mooie plekken in de natuur.....	36
Afbeelding 5.1 Klokje geplaatst in zicht van de eigenaar.....	42
Afbeelding 5.2 Objecten geplaatst in het zicht van de eigenaar.....	42
Afbeelding 5.3 Fotowand.....	42
Afbeelding 5.4 Fotohoekje.....	43
Afbeelding 5.5 Familiair erfstuk.....	44

Lijst van tabellen

Tabel 3.1 De onderzoekspopulatie.....	22
---------------------------------------	----

Hoofdstuk 1 – Inleiding

1.1 Aanleiding

Deze thesis zal gaan over ouderen en hun verbondenheid met plekken en objecten. Allereerst is er een persoonlijke aanleiding voor dit onderzoek geweest. Mijn eigen oma heeft een object in bezit waar zij zich mee verbonden voelt. Het is een belangrijk object en wordt bij elke verhuizing meegenomen, ook naar haar 'laatste' woning waar zij zojuist naar toe is verhuisd. Het is een staande pop met Zeeuwse klederdracht aan, het herinnert haar aan Zeeland, waar ze is geboren en getogen. Ze heeft het meegenomen toen ze in de jaren '50 verhuisde naar het Groninger land, maar het is nooit uit haar omgeving verdwenen. Het is een object waar zij zich mee verbonden voelt, maar tegelijkertijd representeert het ook de plek waar zij zich mee verbonden voelt.

Iedereen heeft wel een plek waar hij/zij een bepaalde verbondenheid mee voelt, bijvoorbeeld omdat daar bij aanwezigheid een bepaald positief gevoel ontstaat of omdat daar zich mooie herinnering heeft afgespeeld. Er kan ook verbondenheid zijn met objecten, dit kan zijn omdat het object ontvangen is van een belangrijk persoon of afkomstig is uit een belangrijke plek.

Volgens Belk (1992) kan een (gedwongen) scheiding tussen een oudere en een belangrijk object van invloed zijn op de gezondheid van de oudere. Het kan gevoelens van ontworteling veroorzaken, waardoor de scheiding traumatische gevolgen kan hebben. Vooral voor ouderen die naar verzorgingstehuizen gaan, een kleine 10% van de bevolking, is een scheiding met geliefde objecten vaak onvermijdelijk (AD/Haagsche Courant, 2009). Door deze scheiding en verhuizing kan de persoon in een negatieve spiraal komen, met serieuze gevolgen voor de gezondheid.

Het herinneringsmuseum van Humanitas in Rotterdam speelt op een positieve manier in op de relatie tussen ouderen en objecten van vroeger, om zodoende het welzijn en geluk van de ouderen te verhogen. Dit museum bestaat uit woonkamers, keukens, werkplaatsen of winkels, compleet ingericht met objecten uit elk decennium van de 20^e eeuw. Het museum brengt de Humanitas zorgfilosofie tot uitdrukking, dat vooral staat voor bieden van levensgeluk in plaats van verzorgen en verplegen alleen. Het herinneringsmuseum houdt de ouderen bezig en door de objecten ontstaan gesprekken over herinneringen van vroeger, het scheidt een band tussen de mensen. Op deze manier praten de mensen ook minder snel over hun mankementen, waardoor een positiever zelfbeeld kan ontstaan en een positievere sfeer (Humanitas, 2009).

Het belang van objecten voor ouderen wordt dus in de zorgsector erkend als middel om het welzijn van ouderen te beïnvloeden. Deze constatering wekt een interesse en aanleiding op voor het doen van onderzoek naar ouderen en hun relaties met objecten die in hun woning aanwezig zijn.

1.2 Onderzoeksvraag

De focus van dit onderzoek ligt op objecten waar ouderen een band mee voelen en op de plekken die deze objecten representeren. Dit resulteert in de volgende onderzoeksvragen;

Welke plekken zijn belangrijk voor ouderen, hoe worden de plekken gerepresenteerd en hoe zien we dat terug bij home making?

Het eerste deel van de onderzoeksvraag geeft het geografische aspect van dit onderzoek weer; 'welke plekken zijn belangrijk voor ouderen'. Vervolgens wordt gekeken naar de objecten waar aan gehecht wordt en die dus worden gebruikt om belangrijke plekken te representeren. Als laatste wordt gekeken naar de manier waarop het object in de (laatste) woonplek wordt gepositioneerd en hoe het functioneert. Dit zijn elementen van homemaking en zal verder worden uiteengezet in het theoretisch kader dat als fundering geldt van deze thesis.

Voor dit onderzoek is gekozen voor een onderzoeksgroep die wonend is in een serviceflat, waar mensen wel zorgbehoevend (kunnen) zijn, maar in vergelijking tot een verzorgingstehuis toch relatief zelfstandig wonen. De directie van de flat hangt de zorgfilosofie van Humanitas aan. Dit komt onder andere naar voren door een 'vitragemuseum' in de entree/hal van de flat, waarin verzamelingen van objecten geëxposeerd worden. Er wordt geprobeerd aan te tonen dat men weet waar de oudere aan hecht en dat iedereen herinneringen heeft aan objecten van vroeger. Op deze manier wordt er geprobeerd om een soort van thuisgevoel te creëren in de open ruimtes van de flat (directie Vondelflat 2009). De afgelopen periode (februari-april 2009) stonden bijvoorbeeld puddingvormen van aardewerk geëtaleerd in de vitrinekasten, er hing een verhaal bij dat aansluit bij de herinneringen van de ouderen. Door middel van het praten over objecten van vroeger wordt bijgedragen aan het welzijn van de oudere. Dit onderzoek sluit op deze manier goed aan bij het gedachtegoed van de flat.

1.3 Relevantie van onderzoek

Rond 2030-2040 wordt er een grote zorgbehoeftige generatie verwacht in Nederland, het zijn de babyboomers van na de oorlog. Met het uitzicht op deze maatschappelijke druk komen nieuwe vraagstukken op het gebied van gezondheidszorg en welzijn omhoog (AD/Haagsche Courant 2009). Welke vorm moet het toekomstig beleid krijgen en moet de zorg- en woningsector zich gaan richten op kwantiteit of kwaliteit.

Het doen van onderzoek naar ouderen is van maatschappelijk belang. Door te vragen waar ouderen aan hechten, hoe zij de inrichting en sfeer van hun woning en flat willen en welke elementen terug moeten komen, wordt informatie verkregen voor toekomstig beleid. Het kan ideeën en oplossingen bieden aan beleidsmakers voor een goed verloop van de aankomende zorgbehoeftige generatie.

In dit onderzoek wordt gekeken naar de plekken die belangrijk zijn voor ouderen en hoe zij dat het liefst laten terug komen in de woning. Dit onderzoek wordt toegepast op een groep mensen die nog in geestelijke gezondheid verkeerd en een redelijke, maar wel verminderde zelfstandigheid heeft. De uitkomsten van het onderzoek kunnen dan wellicht van toepassing zijn op mensen in dezelfde leeftijdscategorie, maar die geestelijk in minder goede gezondheid verkeren en die daardoor wellicht minder goed kunnen communiceren.

1.4 Leeswijzer

Belangrijke concepten waar dit hele onderzoek op wordt gefundeerd zullen worden uiteengezet in het theoretisch kader in hoofdstuk 2. Vervolgens zal in hoofdstuk 3 de methodologie worden

besproken, met daarin een beschrijving van de onderzoekspopulatie en –locatie, de omgang met de respondenten en de onderzoeksmethodiek bij dit onderzoek. In hoofdstuk 4 wordt overgegaan op de analyse, waarin de data uit het empirisch gedeelte wordt beschreven en aangevuld met verklaringen vanuit de wetenschappelijke literatuur. In dit hoofdstuk zal een analyse over het eerste deel van de hoofdvraag plaatsvinden, welke plekken worden genoemd door de respondenten en welke objecten representeren de plekken. In hoofdstuk 5 zal een analyse plaatsvinden van het tweede deel, namelijk; hoe worden de plekken gerepresenteerd in de woning. Hier zal ook de context worden gegeven over de ouderen en de woning, de overgang naar de 'laatste' woning en de gevoelens die de ouderen in de woning hebben worden omschreven. Hoofdstuk 6 zal de conclusie van dit onderzoek geven, de onderzoeksvragen worden hierin beantwoord.

Als eerste zal nu in hoofdstuk 2 het theoretisch kader van dit onderzoek worden gegeven.

Hoofdstuk 2 – Theoretisch kader

2.1 Introductie

In dit onderzoek wordt uitgezocht welke plekken belangrijk zijn voor ouderen, hoe deze worden gerepresenteerd en hoe deze worden gebruikt bij homemaking. De basis van deze vragen liggen in een aantal theoretische concepten, die eerst uiteengezet moeten worden alvorens de vragen kunnen worden beantwoord. In dit hoofdstuk wordt een theoretisch kader gegeven rondom de theoretische concepten, dat kan worden gezien als fundering van het hele onderzoek.

Om te weten te komen welke plekken belangrijk zijn voor ouderen, wordt er gesproken over plekken waar mensen een band mee hebben. Het begrip plaatsverbondenheid omvat positieve gevoelens ten opzichte van plekken. Dit begrip wordt besproken in 2.2 en is een fundamenteel begrip in deze thesis. Een van de belangrijkste plekken waar mensen verbondenheid mee voelen is thuis. Dit begrip zal dus nog vaak naar voren komen in dit onderzoek en zal daarom uiteengezet worden in 2.3. Thuis is ook een belangrijk begrip omdat de onderzoeksvraag van deze thesis gaat over hoe thuis wordt ingericht met belangrijke objecten. De relatie tussen mens en object of de verbondenheid met objecten zijn een belangrijk onderdeel van thuis en het thuis voelen. Daarnaast kunnen ze plaatsverbondenheid representeren. Verbondenheid met objecten zal in 2.4 worden beschreven. Als laatste zullen in 2.5 de theoretische concepten worden besproken met betrekking tot ouderen, de onderzoekspopulatie van deze thesis. Op deze manier wordt dit hoofdstuk een deductieve opzet gegeven.

2.2 Plaatsverbondenheid

Plaatsverbondenheid is de verbondenheid van mensen met plekken. Hidalgo en Hernandez (2001) spreken over een emotionele band tussen een individu en een bepaalde plek, die positief geladen is. Het belangrijkste kenmerk van plaatsverbondenheid is dat de plek de aantrekkingskracht heeft van het individu, deze wil voortdurend dicht bij de plek te zijn (Hidalgo en Hernandez 2001). Het begrip 'plaatsverbondenheid' is de Nederlandse vorm van het Engelse begrip 'place attachment'.

De plek is de geografische locatie waar ervaringen of gebeurtenissen van mensen ontstaan. Door deze ervaringen ontstaan gevoelens over die bepaalde plek en zodoende kan een persoon zich emotioneel binden aan de plek. De (levens)ervaringen zijn dus van fundamenteel belang voor de vorming van een mens-plek relatie (Rubinstein en Parmalee 1992).

De identificatie met een plek kan een voorwaarde zijn voor de verbondenheid met de plek. De manier waarop iemand zich kan identificeren met een plek is afhankelijk van de mate waarin de plek bepaalde doelen en activiteiten van de persoon faciliteert. Plaatsverbondenheid wordt een ruimtelijke representatie van de belangrijke thema's van de eigen identiteit (Rubinstein en Parmalee 1992). Net als de eigen identiteit is plaatsverbondenheid een complex en dynamisch begrip dat verschillende patronen omvat.

Volgens Altman en Low (1992) staan begrippen als beroering, emotie en gevoel centraal in de relatie tussen mens en plek. Deze begrippen kunnen zowel positief als negatief zijn. Dit is afhankelijk van de manier waarop een plek is ervaren. Verbondenheden kunnen zowel cognitief als

emotioneel gebaseerd zijn, vaak is er een wisselwerking tussen beide. Gemoedstoestand en emotie en (levens)overtuiging en wetenschap kunnen een relatie met een plek beïnvloeden.

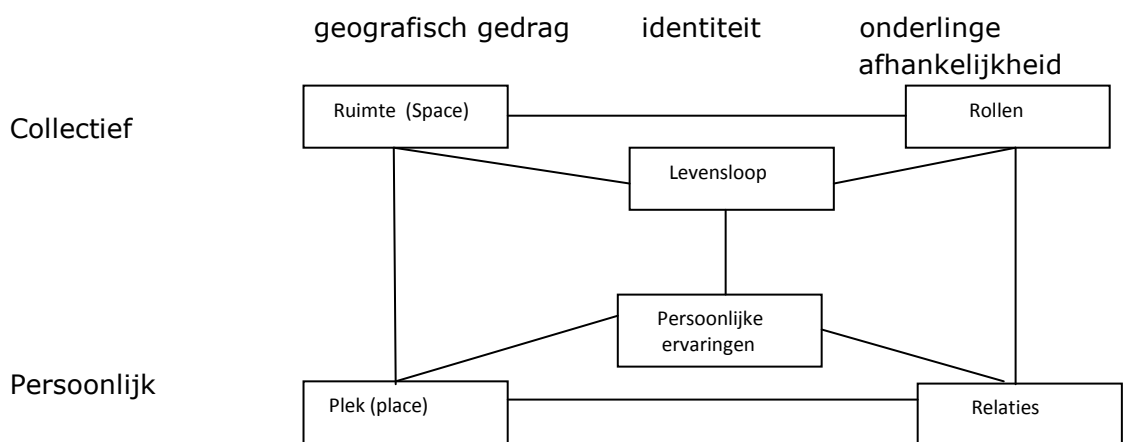
Plaatsverbondenheid kan ontstaan met plaatsen van verschillende schaalniveaus. Het kan gaan om grote plekken zoals de aarde of een land, of kleine plekken zoals een bepaalde begraafplaats of een kamer, etc. Een persoon kan zich ook verbonden voelen met een klein object of zelfs een (on)tastbaar symbool dat iemand herinnert aan een bepaalde plek (lees verder bij hoofdstuk 2.5 Relaties tussen persoon en object). Maar, van een directe ervaring met een plek ontstaat wellicht een andere (grotere) verbondenheid dan wanneer iemand een plek indirect kent, bijvoorbeeld via een verhaal (Altman en Low 1992).

Plaatsverbondenheid wordt door verschillende actoren ervaren. Als individu, als groep of als een cultuur kan men zich verbonden voelen met een plaats. Dit onderzoek naar ouderen en plaatsverbondenheid betreft het individuele niveau, het gaat om persoonlijke verhalen, verbintenissen en identiteiten.

Volgens Rubenstein en Parmalee (1992) zijn er drie elementen van essentieel belang voor de ontwikkeling van plaatsverbondenheid. In figuur 2.1 zijn deze drie elementen te zien, dit zijn; geografisch gedrag, identiteit en onderlinge afhankelijkheid. De drie elementen hebben betrekking op het collectieve en persoonlijke niveau.

Het collectieve niveau omvat de betekenissen binnen de sociaal culturele context. Dit zijn de heersende sociale normen, waarden en betekenissen die gelden binnen de cultuur van de persoon.

Het persoonlijke niveau bevat de persoonlijke ervaringen, betekenissen, houdingen en overtuigingen. De identiteit van de persoon beïnvloedt de ervaringen van de persoon. Andersom beïnvloeden de ervaringen die een persoon gedurende zijn/haar leven op doet de identiteit van een persoon. Daarnaast worden ervaring en identiteit beïnvloedt en mede gevormd door de omgeving, een plek.

Figuur 2.1 Conceptueel model van de structuur en ontwikkeling van plaatsverbondenheid volgens Rubenstein en Parmalee (1992:144)

Plaatsverbondenheid van mensen wordt bepaald door de individuele invulling van de collectieve normen van geografisch gedrag, identiteit en onderlinge afhankelijkheid (Rubinstein en Parmalee 1992). Aan een anonieme ruimte (space) wordt waarde toegevoegd door een persoon, op deze manier wordt de ruimte een plek (place) die betekenisvol is voor de persoon. Deze toevoeging van waarde aan ruimte gebeurt bijvoorbeeld door het plaatsen van belangrijke objecten, of door het voorkomen van persoonlijke ervaringen en sociale interactie in/bij die ruimte (Cresswell 2004). Door de ervaringen en de betekenis die een plek krijgt kan een persoon zich emotioneel binden aan een plek, waardoor plaatsverbondenheid ontstaat (Rubinstein en Parmalee 1992).

De verbondenheid tussen mens en plek komt niet alleen tot stand door enkel de fysieke plek en omgeving. Sociale relaties zijn een belangrijk onderdeel bij de vorming van plaatsverbondenheid (Hidalgo en Hernandez 2001). Mensen raken verbonden met een plek doordat er sociale contacten en relaties voordoen in de context van de plek. De plek is dan verbonden aan de sociale relaties en daaraan gerelateerde gevoelens en betekenissen en herinnert ook aan de sociale relaties (Altman en Low 1992). Bij het ontstaan van plaatsverbondenheid is de rol van de sociale dimensie belangrijker dan de fysieke dimensie, maar ze vullen elkaar wel aan (Hidalgo en Hernandez 2001).

In onderzoek van Chow en Healey (2008) komt deze sociale dimensie ook naar voren. Chow en Healey (2008) deden onderzoek naar eerstejaars studenten in het Verenigd Koninkrijk die de overgang maakten van het ouderlijk huis naar de universiteit. De studenten in het onderzoek gaven aan dat familie en vrienden de belangrijkste elementen zijn van de verbondenheid met de thuisplaats. De verbondenheid met de thuisplek is dan onherroepelijk gelieerd aan de verbondenheid aan familie en vrienden in die plek. De familie en vrienden zijn onderdeel van thuis en bepalen wat thuis is.

Volgens Chow en Healey (2008) is afstand van een plek, zoals bij migratie, een belangrijke oorzaak voor de dynamiek in plaatsverbondenheid. Hierbij verandert de sociale omgeving en kan de mens-plek relatie veranderen. Afstand van een plek kan een individu een andere kijk op de plek geven, doordat de betekenis wordt geëvalueerd en gherdefinieerd. Deze reflectie kan de plaatsverbondenheid doen laten toenemen (Chow en Healey 2008). De Chinese migranten die via Taiwan uiteindelijk naar Japan zijn gemigreerd voelen een soort van 'in-betweenness' tussen de verschillende culturen. Toch wordt er in het geval van Taiwanese migranten in Japan gesproken over een oer- of fundamentele verbondenheid met Taiwan en China en hun culturen. Deze verbondenheid wordt getoond door het behoud van Chinese of Taiwanese waarden en gedragingen, in Japan (Han 2008).

Tijdelijke of periodieke aspecten kunnen onderdeel zijn van het proces van binding met plekken. Cyclische gebeurtenissen zoals jaarlijks terugkerende evenementen of rituelen kunnen de plaatsverbondenheid vergroten (Altman en Low 1992). De verbondenheid verandert door

veranderingen van de mensen, activiteiten en processen die zich op de plek voordoen (Chow en Healey 2008).

Plaatsverbondenheid is een proces dat voortduurt gedurende het hele leven van een individu. Het is niet statisch, maar het is een dynamisch proces (Rubinstein en Parmalee 1992).

De verbondenheid met vroeger en de plek(ken) uit die tijd kan sterker worden wanneer men in de huidige situatie een naar zijn standaard 'mindere' woning betreft. Herinneringen aan ervaringen op plekken in de kinderjaren kunnen hun weergave hebben op de plaatsverbondenheid in latere levensfasen (Altman en Low 1992). Een persoon kan zich dan verbonden voelen met een plek uit een herinnering, die wellicht weer wordt heractiveert op latere leeftijd (Rubinstein en Parmalee 1992). De verbondenheid met een bepaalde plek kan via een herinnering dan ook een verbondenheid met een bepaalde tijd of tijdsperiode betekenen (Altman en Low 1992).

2.3 Thuis

Thuis is de plek waar mensen de meeste (persoonlijke) betekenis aan kunnen geven, hierdoor zijn ze een onderdeel van de persoonlijke identiteitsformatie (Holloway en Hubbard 2001; Chow en Healey 2008). Betekenisvolle plekken geven de verbondenheid aan tussen mens en plek, thuis is dan ook een plek waar mensen zich sterk mee verbonden voelen.

Thuis speelt een centrale rol in iedere levensfase van de mens. Het is privégebied en geeft de persoon daardoor gevoelens van macht, controle, veiligheid, comfort en warmte. Thuis geeft betekenisvolle associaties met familie, vrienden en speciale herinneringen en is verbonden met diepe emoties (Chow en Healey 2008; Binstock 2003).

Het begrip thuis is niet hetzelfde als een huis of huishouden, het is complexer. Thuis kan ook de huiselijke sfeer omvatten waar bijvoorbeeld de interactie met de werknemers van het gezin bij horen, of vrienden of burens van het gezin. Ook andere schaalniveaus zoals de woonwijk, de stad of een land kunnen onderdeel van thuis zijn en kunnen gevoelens van thuishoren bevatten. Een thuis hoeft dus niet een huis te bevatten (Blunt en Dowling 2006; Dayartne en Kellett 2007; Wiles et al. 2009).

Volgens Blunt en Dowling (2006) is thuis een complex begrip, bestaande uit verschillende 'lagen'. Thuis is zowel een fysieke locatie, een plek, als een gevoel(ens) en betekenis, en de relatie tussen beide. Thuis verbindt de fysieke afbakening van een woning, de sociale relaties erin en eromheen en de psychologische gevoelens die er liggen. De sociale en familiale relaties die er liggen zijn gender georiënteerd, hier wordt in 2.3.2 nader bediscussieerd.

Thuis is de locatie die dient als basis van waaruit het individu de wereld kan benaderen. Het kan gezien worden als een startpunt en referentiekader voor het aangaan van sociale en ruimtelijke relaties. Men kan er naar terug keren en men kan er zich verdedigen tegen indringers. Daarnaast is het een opslagplaats voor bezittingen, herinneringen en emoties (Dayartne en Kellett 2007). Mensen voelen over het algemeen een positief welzijn bij de aanwezigheid in of de nabijheid van de eigen

woning. Afwezigheid van een woning gaat meestal gepaard met negatieve gevoelens, zoals heimwee of onveiligheid (Chow en Healey 2008).

2.3.1 Thuis en identiteit

Aan het huis zelf, het interieur, de aankleding en de meubels is de identiteit van zowel de persoonlijke als de gezinsidentiteit af te lezen (Mazumdar en Mazumdar 2008). De woning wordt betekenisvol gemaakt en wordt daardoor een verpersoonlijking en verlengstuk van de persoon (Dayaratne en Kellett 2008). Plekken die betekenisvol zijn gemaakt geven een gevoel van thuishoren, want ze zijn onderdeel van wie hij/zij is (Holloway en Hubbard 2001). Dit geldt in het bijzonder voor de eigen woning; thuis.

Andersom zijn de betekenissen van de woning ook van grote waarde bij de vorming van de identiteit van de bewoner. Chow en Healey (2008) geven in hun onderzoek naar plaatsverbondenheid en studenten aan dat thuis een belangrijke plek is bij de vorming van de eigen identiteit. Een respondent in het onderzoek geeft aan *"Home gives you an identity. It makes you who you are because your family is there and they make you who you are. The things that are there make you who you are"* (Chow en Healey 2008:366).

2.3.2 Thuis en gender

Het huishouden, het creëren van een goede huiselijke sfeer, de opvoeding van de kinderen zijn allemaal taken binnen het huis die verwacht worden van de vrouw. De taken buiten de woning, zoals het onderhouden van het gazon zijn taken van de man. De perceptie van thuis als een vrouwelijk, privé domein, dat afgesloten en anders is dan de buitenmannelijke wereld. Thuis is ingebed in een bepaalde gender oriëntatie. Het is een plek van sociale ongelijkheid (Blunt en Dowling 2006).

Vooraf voor vrouwen is de betekenis van thuis complex. Het kan een last zijn met betrekking tot de verantwoordelijkheid voor het huishouden en de opvoeding van de kinderen. Het kan ook een plek zijn waar men voldoening haalt uit de taken die er worden volbracht (Peled en Muzicant 2008). Voor vrouwen die het huishouden doen is home een werkplek. Terwijl het voor mannen een plek is waar men zich naar terugtrekt van het werk om tot rust te komen.

Over het algemeen was betekenis van thuis altijd positief, maar er zijn ook vaker negatieve aspecten van thuis –zoals huiselijk geweld– in de media bekend gemaakt. In de feministische geografie is hierdoor meer onderzoek gedaan naar sekseverschillen in de beleving van thuis, zoals door Betty Friedan (Amerikaanse feministe) in de jaren '60. Thuis kan voor vrouwen een plaats van gevangenschap, pijn en onderdrukking zijn (Blunt en Dowling 2006).

Hidalgo en Hernandez (2001) geven in onderzoek naar verbondenheid met plekken van de verschillende schaalniveaus woning, buurt en stad aan dat vrouwen meer dan mannen verbonden zijn met plekken. Dit geldt voor alle drie schaalniveaus. Dit kan wellicht voortvloeien uit het idee dat vrouwen meer tijd besteden in de woning dan mannen. Blunt en Dowling (2006) geven aan dat in Nederland in 1996 mannen gemiddeld 20 uur per week aan het huishouden besteden en vrouwen 35 uur per week. Deze cijfers kunnen van invloed zijn op het aandeel van vrouwen in bijvoorbeeld

vervolgopleidingen, en op het aandeel in betaald werk. Deze gevolgen kunnen invloed hebben op de radius van actie en de dagelijkse mobiliteit van vrouwen en dus op de verbondenheid met plekken.

2.3.3 Homemaking

'Homemaking' is een proces waarbij van een huis een thuis wordt gemaakt. Door de ruimte persoonlijk te maken wordt het ook betekenisvol, 'space' wordt 'place'. Het persoonlijk maken is een actief proces waar de meeste mensen dagelijks mee bezig zijn. Bij dit proces worden de ruimte en de objecten hierin gepositioneerd, aangepast en gedecoreerd naar keuze van de bewoners (Rubinstein en Parmalee 1992). Er voltrekt zich een selectieproces en de gemaakte keuzes geven de mening en waarden van de bewoner weer. Ook huisregels zijn onderdeel van homemaking proces, de bewoner heeft de macht om te bepalen wat wel of niet toegestaan is. Dit proces maakt van een huis een thuis. De betekenis van de woning en de inrichting worden via dagelijkse handelingen steeds weer bedacht en herzien. Het weerspiegelt de veranderingen van de bewoner en de sociale relaties.

Bij het proces van homemaking ontstaat een relatie/verbondenheid tussen de persoon en de huiselijke omgeving. Het is een dynamisch proces, dat wordt gevormd door persoonlijkheid, persoonlijke doelstellingen en ambities en ontwikkelings- en demografische factoren. Het homemaking proces is sterk verbonden met gevoelens van welbevinden. Wanneer de omgeving op een actieve manier wordt vormgegeven om in de eigen behoeften te voorzien, kan dit de gezondheid en het welbevinden van de persoon ten goede komen (Rivlin en Moore 2001).

Het proces van homemaking heeft zowel materiële als emotionele elementen. De emotionele elementen zijn o.a. de sociale relaties die mensen creëren en de materiële elementen zijn bijvoorbeeld objecten die worden gebruikt en gepositioneerd (Blunt en Dowling 2006).

2.3.3.1 Elementen van homemaking

Het persoonlijk maken door middel van het toevoegen van objecten is een belangrijk onderdeel bij het proces van homemaking. Het gaat vaak om objecten die waarden, ambities of aspiraties van bewoners weergeven. Dit kunnen politieke of religieuze waarden zijn, herinnering aan een bijzondere persoon, fantasieën, etc. De symboliek van het object is vaak belangrijker dan de bruikbaarheid van het object. Het object heeft de functie om aan zowel de eigen persoon als anderen te laten zien wat de persoon heeft bereikt of wat voor aspiraties iemand heeft, op deze manier reflecteert de bewoner op zichzelf (Dayaratne en Kellett 2008).

Andere processen van homemaking zijn volgens Dayaratne en Kellett (2008); het maken van een ruimtelijke structuur om te wonen, het vormen van een gezinsleven, creëren van een netwerk waarvan thuis het centrum is, en het uitvoeren van rituelen om 'home' te zegenen. Het bereiden van de dagelijkse maaltijden zijn een essentieel onderdeel het vormen van een gezinsleven en dus van homemaking (Shenk et al. 2004). Onder andere via deze manier zien de oudere vrouwen in het onderzoek van Shenk (et al. 2004) zichzelf als 'full-time homemakers'. De vrouwen hebben zich op

basis van de traditionele gender rollen als vrouw en moeder, volledig toegewijd aan de thuisplek en de familie (zie ook 2.3.2). Homemaking wordt door deze vrouwen vooral gezien als het creëren van een vreedzame, comfortabele en liefdevolle thuisplek voor de man en kinderen.

2.4 Verbondenheid met objecten

De belangrijke en gewaardeerde objecten/bezittingen van een persoon hebben als voornaamste functie het herinneren aan een specifieke plek, ervaring, persoon of tijd. Het kan gaan om herinneringen aan persoonlijke prestaties, reizen, familieleden of vrienden (Mazumdar en Mazumdar 2008). De objecten waar een verbondenheid mee is, hebben een emotionele en symbolische basis in plaats van alleen een functionele (Belk 1992). Dit betekent vaak dat het verweven is in sociale relaties en herinneringen.

Een object kan deel worden van de persoon. Wanneer een object of omgeving (bv. woning) al langere tijd in handen is van een persoon, kan het gevoel ontstaan er niet zonder te kunnen. Het object of de omgeving wordt een verpersoonlijking van de identiteit van de eigenaar (Mazumdar en Mazumdar 2008).

Belk (1992) geeft vier manieren waarop objecten deel kunnen worden van een persoon. Als eerste kan controle over een object, zoals bij het bespelen van een muziekinstrument, de verbondenheid vergroten. Ten tweede is het zelf creëren van een object een manier, dit gebeurt bijvoorbeeld bij het inrichten van een woning. Als derde kan een object deel van iemand worden door het te kennen. Als laatste is de langdurige aanwezigheid van een object van invloed, een gedeelde ervaring of geschiedenis kan de verbondenheid vergroten.

Objecten hebben meerdere betekenissen en betekenissen veranderen naarmate de levens van mensen veranderen, ze zijn dynamisch. Objecten worden meegenomen naar verschillende plekken. Hierbij zakken sommige objecten naar de achtergrond, terwijl andere (voorheen) functionele objecten nu een symbolische lading krijgen (Belk 1992). Ook de vermindering van de fysieke functionaliteit van een persoon in de ruimte kan de betekenis van een object doen veranderen. De rol van een gekoesterd object kan belangrijker worden. Het object kan een persoon herinneren aan de tijden van zelfstandigheid of grotere mobiliteit. Wanneer een persoon aan deze gedachte vasthoudt kan dat de eigenwaarde van een persoon behouden/versterken (Rubinstein en Parmalee 1992).

Rubinstein en Parmalee (1992) noemen psychosociale processen waarbij objecten een relatie tussen de persoon en de woning/omgeving construeren. Een van de psychosociale processen is het 'person-centered' proces. Hierbij zijn objecten die individueel gekoesterde ervaringen van de levensloop representeren aanwezig in de woning. Volgens Rubinstein en Parmalee wordt de scheiding tussen object en persoon steeds vager. In de objecten komen naast aspecten van de plaatsidentiteit ook aspecten van de persoonlijke identiteit naar voren. De objecten worden namelijk gekoesterd omdat ze voor het individu een betekenisvolle rol hebben gespeeld bij belangrijke gebeurtenissen of ervaringen in het leven.

2.4.1 Object en continuïteit

Herinneringen die zijn omgezet in materiële objecten die verplaatsbaar zijn, zijn belangrijk bij een verandering van omgeving. Doordat de materiële verplaatsbare objecten meegenomen kunnen worden naar een nieuwe omgeving, blijft er een zekere continuïteit van de eigen identiteit en omgeving. De vorige identiteiten kunnen worden meegenomen naar de nieuwe plek (Mazumdar en Mazumdar 2008).

In observaties van Buitelaar (2007) onder Marokkaanse vrouwen en hun inrichting van de Nederlandse woning, komen symbolen naar voren die een verbondenheid met Marokko en de Marokkaanse/Berberse identiteit uitdrukken. De volwassen nakomelingen van migranten hebben over het algemeen vaak vragen over hun identiteit en thuishoren. Doordat er in dit tijdperk van globalisering toch vaak een behoefte blijft om zich ergens thuis te voelen, kan er in de Nederlandse woningen een imaginair Marokkaans landschap worden gecreëerd door herinneringen, verhalen en souvenirs. Buitelaar (2007) verwijst in haar boek ook naar een studie van Salih over jong volwassen Marokkaanse vrouwen in Italië. In dit onderzoek komt naar voren dat de vrouwen hun thuis in zowel Marokko als Italië creëren door voorwerpen die hun thuis in het andere land symboliseren, te positioneren in hun woningen. Ook worden objecten verkocht of weggegeven aan familie, om zodoende de eigen ontwikkeling en identiteit te kunnen tonen.

Het meenemen van objecten uit de vorige omgeving kan de verandering van omgeving (bv. verandering van woonplek) minder dramatisch maken, omdat de oude omgeving in de nieuwe wordt geplaatst. Het 'meenemen' van de oude omgeving kan variëren van het kopiëren van de inrichting met alle oude meubels, tot het meenemen van een enkele foto. Op deze manier kunnen objecten mensen helpen om te wennen aan een nieuwe omgeving. De betekenis van een object kan veranderen bij een verandering van omgeving. Nieuwe objecten helpen om het leven in de nieuwe plek zinvol te maken. Oude objecten krijgen een andere of versterkte betekenis (Bih 1992).

Objecten kunnen bijdragen aan de continuïteit van de persoonlijkheid, het herinnert de persoon er aan wie hij/zij is. Een grote overgang van omgeving is vooral een bedreiging van de eigen identiteit (Bih 1992). Deze bedreiging is van invloed voor het emotionele welzijn van een persoon. Volgens Fullilove (1996) is een verandering van de directe omgeving oorzakelijk voor het ontstaan van gevoelens van vervreemding, desoriëntatie en nostalgie. Dit komt omdat psychologische processen zoals verbondenheid en (plaats)identiteit worden bedreigd. Op deze manier wordt het hebben van een (vaste) plek gezien als een fundamenteel element van de vorming van identiteit.

De continuïteit van een object of omgeving herinnert de persoon aan waar hij/zij vandaan komt en wie de persoon is geweest. Door de nabijheid van belangrijke en vertrouwde objecten in een nieuwe en onbekende omgeving, kunnen gevoelens van 'identiteitsvervreemding' worden tegen gegaan (Mazumdar en Mazumdar 2008). Op deze manier kunnen objecten vooral voor ouderen een belangrijke rol spelen. Ouder worden gaat vaak gepaard met een verminderde mobiliteit dat kan leiden tot een overgang naar een nieuwe en nog onbekende woning(complex) voor ouderen met een

afnemende zelfstandigheid. De betekenis van objecten en de verbondenheid met objecten is dus, net als de verbondenheid met plaatsen, dynamisch en kan veranderen door bepaalde ervaringen of door ouder worden.

2.5 Ouderen

2.5.1 Ouderen en plaatsverbondenheid

Volgens Rubinstein en Parmalee (1992; Wiles et al. 2009; Hidalgo en Hernandez 2001) wordt plaatsverbondenheid sterker naarmate mensen ouder worden. Gevoelens ten opzichte van ervaringen en plekken vormen een belangrijke manier om vroeger levendig te houden. Hierdoor wordt vastgehouden aan de continue levensloop van de persoon. De oudere leeftijd gaat vaak gepaard met heftige veranderingen, zoals het minder mobiel worden door afname van de fysieke gezondheid. Door vast te houden aan vroeger en de herinnering hiervan levendig te houden, beschermt men zichzelf tegen heftige veranderingen. Dit is vaak het geval bij ouderen die naar een institutionele huisvesting verhuizen, waar zij minder zelfstandig kunnen leven dan voorheen. Hierdoor voelen ze zich sterk verbonden met de vorige woning die hun volwassen, zelfstandiger leven representeert. Deze herinnering kan de verbondenheid met de vorige woning vergroten en beïnvloed de gevoelens tegenover de huidige woning (Altman en Low 1992).

Rubinstein en Parmalee (1992) geven nog een aantal opmerkingen over de verbondenheid van ouderen met plekken. Als eerste relateert een verbondenheid met een plek vaak direct naar een verbondenheid met een bepaalde tijdsperiode in iemands leven. Ten tweede is er bij plaatsverbondenheid sprake van een emotionele staat waarin de persoon belangrijke levensgebeurtenissen, ontwikkelingsthema's of identiteitsprocessen verbindt aan een specifieke omgeving. Als laatste is verbondenheid met een plek een dynamische relatie die op meerdere manieren wordt beïnvloed, zoals door ervaringen en sociale relaties. Ook kunnen personen meerdere verbondenheden met verschillende plekken aangaan. Gedurende het gehele leven kunnen verbondenheden ontstaan en worden voortgezet.

De verbondenheid van oudere vrouwen met thuis komt in onderzoek van Leith (2006) naar voren. In de jaren waarin de oudere generatie van nu zelfstandig werd en uit huis ging, waren er weinig alternatieven voor bezigheden dan de toewijding aan het huishouden. De verbondenheid met thuis en het belang van thuis voor de identiteit van de oudere vrouwen is aanzienlijk. Dit is ook terug te zien in het onderzoek van Shenk et al. (2004), beschreven in 2.3.3.1.

2.5.2 Ouderen, thuis en identiteit

Onderzoek van Shenk et al. (2004) beschrijft vier oudere vrouwen die, zelfs na de dood van hun man en na het opgroeien van de kinderen, hun identiteit vooral ontleen aan hun rol als vrouw, moeder en 'homemaker'. De vrouwen hebben zich vanaf hun huwelijk volledig toegewijd aan deze traditionele rollen en daardoor zijn de (inrichting van de) woning, het gezinsleven en de bezittingen van de vrouwen voorname indicatoren van de identiteit.

De verbondenheid van ouderen met de huidige plek kan fungeren als buffer, om zichzelf te beschermen tegen of wennen aan veranderingen die horen bij het ouder worden. Op deze manier wordt een positief zelfbeeld behouden en dat helpt bij het nastreven van welzijn en gezondheid (Rubinstein en Parmalee 1992; Wiles et al. 2009). Een positief zelfbeeld komt onder andere voort uit het gevoel van zelfstandigheid. Voor ouderen in het bijzonder is de zelfstandigheid een grote kwestie. Wanneer men een leven lang voor zichzelf en eventueel gezin heeft gezorgd kan een overgang naar een afhankelijke levensvorm erg pijnlijk zijn. Op deze manier kan een positief zelfbeeld veranderen in een negatief zelfbeeld (Rubinstein en Parmalee 1992).

Leith (2006) geeft aan dat de meerderheid van de ouderen wil blijven in de woning waar zij al langere tijd wonen. In die woning kan namelijk in de persoonlijke behoeften worden voorzien en is er een controle over het eigen (dagelijkse) leven. Op deze manier kan thuis als belangrijke factor worden gezien in de persoonlijke gezondheid en welzijn van ouderen.

Voor ouderen is thuis ook een plek waar men zich kan verzetten tegen het ouder worden. Op deze plek kan een oudere namelijk zijn/haar onafhankelijkheid tonen door zich staande te houden in tijden van ziekte of achteruitgang van de lichamelijke of geestelijke bekwaamheid. De binding aan de huidige, zelfstandige, woning kan hierdoor sterker worden naarmate de gezondheid van de bewoner achteruit gaat (Mowl et al. 2000; Rubinstein en Parmalee 1992; Wiles et al. 2009). Wanneer een oudere de overgang heeft naar een minder zelfstandige woning, waarbij bijvoorbeeld huishoudelijke taken door personeel wordt gedaan, kan dit voor de 'zelfstandige' bewoners een aantasting van de eigen identiteit betekenen (Bih 1992).

Mowl et al. (2000) hebben onderzoek gedaan naar ouderen en de verandering in gebruik van ruimte, in het bijzonder de woonruimte. In dit onderzoek geven respondenten aan dat een huis dat netjes is iemand representeert die gezond en fit is en regelmatig bezoek krijgt. Een huis dat onopgeruimd is representeert een bewoner die angstig is, die het alleen wonen niet aan kan en die geïsoleerd is.

2.6 Conclusie

In dit hoofdstuk zijn de belangrijkste begrippen van deze thesis door middel van wetenschappelijke literatuur uiteengezet. Plaatsverbondenheid ontstaat vooral door een verwevenheid in sociale relaties. Hier komt ook een voornaam punt van de culturele geografie naar voren, dat een plek waardevol wordt wanneer er een persoonlijke betekenis aan wordt gegeven, bijvoorbeeld door een bijzondere ervaring op die plek. Plaatsverbondenheid en een verbondenheid met de sociale relaties aldaar kunnen worden getoond door middel van objectverbondenheid. Vooral voor oudere mensen kunnen deze objecten een belangrijke functie hebben bij emotionele veranderingen die onderdeel zijn van de levensloop.

In het volgende hoofdstuk zal de methodiek van dit onderzoek worden besproken. Dit hoofdstuk is een belangrijk onderdeel van deze thesis omdat het een verantwoording is over de setting van het onderzoek, de respondenten en de uitvoering en verwerking van de data.

Hoofdstuk 3 - Methodologie

3.1 Introductie

In dit hoofdstuk wordt een uiteenzetting gegeven over de onderzoeksmethode en de onderzoekspopulatie in dit onderzoek. In 3.2 wordt de onderzoekspopulatie geïntroduceerd. In 3.3 wordt de onderzoeksmethode die is toegepast op dit onderzoek beschreven. In 3.4 worden de beperkingen van deze methodiek beschreven en 3.5 geeft een korte reflectie over de onderzoeksopzet.

3.2 Onderzoekspopulatie

De onderzoeksgroep bestaat uit negen respondenten die allemaal woonachtig zijn in de Vondelflat in de stad Groningen. In Tabel 3.1 staat een overzicht van de respondenten. Volgens Rowles (1986) zijn ouderen in drie leeftijdscategorieën onder te verdelen. De leeftijdscategorie tussen 65 en 74 jaar is jong-oud, vanaf 75 en ouder is oud-oud en mensen boven 85 zijn erg oud. Binnen deze onderzoeksgroep vallen 5 respondenten binnen de 'erg oud' groep en 4 respondenten binnen de 'oud-oud' groep. In totaal zijn 8 van de 9 respondenten ouder dan 80 jaar.

Om ethische redenen hebben de respondenten een fictieve naam gekregen, op deze manier wordt vertrouwelijk en veilig met de persoonlijke informatie om gegaan (zie ook 3.3.2.). De 'periode in flat' staat voor de periode dat de respondent woonachtig is in de Vondelflat, deze is opgedeeld in drie tijdsperiodes; 1 jaar en minder (A), tussen 2 en 5 jaar (B) en 10 jaar en meer (C). 'Burgerlijke staat' geeft aan of de respondent alleenstaand, gescheiden of weduwe(naar) is. Alle respondenten wonen alleen in de woning. 'Vorige provincie' geeft aan in welke provincie de respondent hiervoor heeft gewoond.

Respondent	Geslacht	Periode in flat	Burgerlijke staat	Vorige provincie
Leeftijdscategorie > 85 jaar				
Van Vliet	v	C	alleenstaand	Zuid-Holland
Tempel	V	C	weduwe	Groningen
Dalen	M	C	weduwnaar	Drenthe
Terpstra	V	B	weduwe	Groningen
Hamstra	V	B	gescheiden	Groningen
Leeftijdscategorie > 75 jaar				
Consten	V	B	gescheiden	Groningen
Van der Velde	V	A	weduwe	Drenthe
Koldam	V	A	weduwe	Groningen
Ter Borg	M	A	weduwnaar	Groningen

Tabel 3.1 De onderzoekspopulatie

3.2.1 Onderzoekslocatie

Er is tijdens de voorbereidingen van dit onderzoek gekozen om de bewoners van de Vondelflat in de wijk Wijert, Groningen te benaderen. De Vondelflat is een seniorenservicecentrum. Dit houdt in dat er een aantal 'services' worden aangeboden, zoals elke dag een warme maaltijd, huishoudelijke hulp, wasserette, kapsalon, recreatieruimte, schoonheidssalon, Thuiszorg en een internetcafé. De Vondelflat kan gezien worden als 'Congregate Housing Facility'. Leith (2006) omschrijft deze woonvorm als volgt: *'This type of senior housing also provides age-restricted multi-family living but offers a common dining facility in addition to many of the amenities offered by independent living facilities. Congregate living units usually have a kitchen or a kitchenette, [...]. They provide a more quiet, compact, low maintenance residential environment and sometimes resort-style amenities'*. Bij de Vondelflat wordt ook een verplichte gezamenlijke maaltijd geboden, omdat er in de keukentjes van de appartementen geen gasaansluiting is.

Er is voor de Vondelflat gekozen omdat de onderzoekbaarheid hier groot is. De mensen die hier worden aangenomen kunnen zelfstandig leven en zijn geestelijk gezond. Dit zijn mensen die weinig hulpbehoevend en niet dementerend zijn en ze zijn zelfstandig genoeg om de keuze te maken om naar de Vondelflat te verhuizen. Het onderzoek is zeer goed toepasbaar de Vondelflat en haar bewoners.

De Vondelflat probeert op verschillende manieren bij te dragen aan het welzijn van de ouderen. In de ontvangsthal worden er in vitrinekasten kleine exposities gehouden met objecten van vroeger. Deze objecten zijn afkomstig van bewoners van de flat, of van familieleden van de bewoners.

3.2.2 Contact tussen onderzoeker en respondenten

Voor het benaderen van respondenten zijn er vooraf oriënterende gesprekken geweest met o.a. de directeur van de Vondelflat. Hieruit werd duidelijk dat er een vaste handelingswijze of code is voor het benaderen van de bewoners. De directeur heeft in dit onderzoek de rol van 'gatekeeper'. Hij heeft namelijk de autoriteit om de inlaat tot de flat te controleren (Neuman 1994). Hij heeft mondeling toestemming verleend om dit onderzoek uit te voeren in de Vondelflat en heeft advies gegeven over de doelgroep.

Allereerst is er een brief opgesteld, waarin ik mij introduceer en uitleg waarom ik graag in contact wil komen met de bewoners. Dit is terug te vinden in bijlage 1. De brief is naar alle 180 bewoners van de Vondelflat verstuurd. In de brief worden de bewoners uitgenodigd voor een informatiebijeenkomst in de recreatieruimte van de flat. Onderaan de brief is een strook, waarop ze zich kunnen opgeven voor de informatiebijeenkomst en die ze kunnen inleveren bij de receptie. Na deze brief hadden er 4 personen gereageerd. Hierop is een herinneringsbriefje gestuurd naar alle bewoners. Het uiteindelijke resultaat waren 9 respondenten. Eén respondent viel af wegens ziekte.

Na de informatiebijeenkomst hebben alle respondenten aangegeven door te willen zetten met het onderzoek. Tijdens de informatiebijeenkomst en daarna bij het maken van de afspraak is uitvoerig uitgelegd hoe het interview zal verlopen. De bijeenkomst en het maken van de afspraak waren onderdeel van de 'warming up' voor het interview (Dunn 2005). Door het doen van een warming up is er meer contact tussen informant en interviewer dan alleen bij het interview. Hierdoor kan het formele proces van een interview iets informeler worden gemaakt. De machtsrelatie tussen interviewer en informant vaagt hierdoor naar de achtergrond. Door informele praatjes over het weer of interesses die worden gedeeld, kunnen beide personen zich op hun gemak beginnen te voelen doordat er een goede sfeer wordt gecreëerd. Volgens Dunn (2005) staan de hoeveelheid warming up en het succes van een interview positief met elkaar in verband.

Er is naar een aantal respondenten gebeld en is er bij een aantal mensen op bezoek gegaan voor het maken van een afspraak voor het interview. Hier volgde concrete informatie over het interview. Er is uitgelegd dat er wordt opgenomen met een voicerecorder, wat dat is en hoe het werkt. Er is uitgelegd dat de respondenten niets hoefden voor te bereiden en dat er een lijstje met vragen zal komen en over welke onderwerpen. Op deze manier wisten de respondenten op wat voor 'soort' vragen ze konden rekenen. De respondenten vonden het fijn om vooraf de 'gang van zaken' te weten. Vooraf aan het interview zelf is er kort bij het schema van het interview langs gegaan, dit interviewschema is te vinden in bijlage 2.

De warming up is voor interviewer als informant van groot belang voor het verdere verloop van de samenwerking en houden van het interview. Voor de interviewer is het ook leerzaam om kennis te maken met de leefwereld en culturele context van de informant. Door het grote leeftijdsverschil tussen informant en interviewer is er sprake van verschillende culturele contexten. Het is voor de interviewer noodzakelijk om dit verschil te erkennen en daar op de juiste manier op te anticiperen. De onderzoeker kan zijn woordgebruik aanpassen en kan leren in te leven in de situatie van een informant (Dunn 2005).

3.2.3 De ontmoetingen

Er is gekozen om het interview te laten plaatsvinden in het appartement van de respondent. Hiervoor zijn twee motivaties. Als eerste wordt er in het interview gevraagd naar objecten die in de woning staan. De objecten worden uitgebreid besproken en ook de plek waar het object staat of ligt is van belang. Het is gemakkelijk om het interview in de woning zelf te houden, zodat de respondent de objecten kan laten staan. Ten tweede is de eigen woning een vertrouwde plek, waar de respondent zich op zijn gemak en veilig voelt. Het is de plek waar de 'macht' in handen is van de bewoner/respondent (Chow en Healey 2008). Hierdoor zal de bewoner zich wellicht meer openstellen naar de interviewer toe, dit kan ten goede komen aan de hoeveelheid en kwaliteit van informatie die boven tafel komt.

De onderzoeker heeft zeker gevoelens van veiligheid en gemak gehad bij het bezoeken van de respondenten. Echter, niet bij elke onderzoekspopulatie is het verantwoord om het onderzoek bij de respondent thuis uit te voeren.

3.3 Onderzoeksmethode

Door middel van literatuurstudie en het doen van kwalitatief onderzoek is er geprobeerd om de hoofdvraag *'Welke plekken zijn belangrijk voor ouderen, hoe worden de plekken gerepresenteerd en hoe zien we dat terug bij homemaking'* van dit onderzoek te beantwoorden. De literatuurstudie is vooral terug te vinden in hoofdstuk 1 en 2. Literatuurstudie geeft aan wat voor onderzoek er al is gedaan rondom een onderwerp en welke richting toekomstig onderzoek kan gaan. Een onderzoeker kan bij de literatuurstudie aangeven hoe het eigen onderzoek past binnen het onderzoeksgebied (Neuman 1994). De empirisch verkregen data wordt gebruikt in de hoofdstukken 4, 5 en 6. Deze data is verkregen met de uitvoering van interviews, dit is een kwalitatieve onderzoeksmethode en in 3.3.1 worden besproken. Een kwalitatieve onderzoeksmethode is het meest toepasbaar voor dit onderzoek. De onderzoeksvragen hebben uiteindelijk de onderzoeksmethode bepaald, omdat de vragen van dit onderzoek antwoorden oproepen die vooral gevoelsmatig worden bepaald en een diepere betekenis hebben. Deze diepere betekenis is via kwalitatief onderzoek te achterhalen omdat er uitgebreid over gesproken kan worden.

3.3.1 Interviews

Een interview is een methode waarbij de data van een onderzoek, zoals gevoelens, meningen, ervaringen en motivaties wordt besproken tussen informant en onderzoeker. De respondent heeft geheel de vrije hand om een antwoord te formuleren en kracht bij te zetten. De interviewer komt er achter welke dingen relevant zijn voor de respondent. Via interviews kan de interviewer de gezichtsuitdrukkingen, emoties, handgebaren en intonatie waarmee de respondent zijn verhaal aanvult, zien en horen (Dunn 2005).

De interviews die tijdens dit onderzoek zijn afgenomen kunnen worden geclassificeerd als semi gestructureerde interviews. Bij deze vorm is er wel sprake van een interviewschema met uitgewerkte interviewvragen, maar de volgorde van de vragen staat niet vast. De respondent kan soms een antwoord geven waarvoor later in het interview een vraag was, een flexibele interviewer kan hier op ingaan en de betreffende vraag er subtiel aan linken. De interviewer kan ook extra vragen stellen die niet in het interviewschema zijn opgenomen (Dunn 2005). Dit gebeurt bijvoorbeeld wanneer het gesprek bij een interessant thema is beland en de interviewer daar meer te weten over wil komen. Bij de uitvoering van de interviews bleek dit een fijne vorm van interviewen, toch moest er wel op gelet worden dat het gesprek niet te ver van de onderzoeksthema's afweek.

Bij het interviewschema is rekening gehouden met de warming up die vooraf aan het interview is geweest. Wel wordt er nogmaals uitgelegd waarom de voicerecorder het gesprek opneemt of de respondent hiermee instemt. Vervolgens bestaat het schema uit vier delen. In deel 1 wordt

gevraagd naar plekken waar de respondent een band mee heeft. Er is voor deze opening gekozen omdat de respondent weet dat het interview deze vraag bevat, dit staat namelijk in de brief, is besproken bij de informatiebijeenkomst en bij het maken van de afspraak. Er wordt dus naar iets bekends gevraagd. Hierdoor kan een soort van vertrouwen worden gewekt dat een goede basis is voor het verdere interview. Deel 2 gaat over objecten in de woning die aan de plekken herinneren. Deel 3 gaat over de huidige woning en de rol die bepaalde objecten hierin spelen en als laatste worden de plekken die een thuis zijn geweest en gevoelens van 'thuis voelen' besproken. In bijlage 2 is het volledige interviewschema te lezen.

3.3.2 Ethiek

Ethische vraagstukken bij het doen van onderzoek betreffen de thema's van privacy en vertrouwen, toestemming, en schade. In dit onderzoek zijn de interviews afgenomen op privé terrein, namelijk in de woningen van de respondenten. Het is belangrijk om vertrouwelijk en veilig om te gaan met de privé informatie van de respondent (Dowling 2005). In dit onderzoek gebeurt dit o.a. door geen namen van respondenten vrij te geven en door de plekken die in de interviews worden behandeld niet bij de echte naam te noemen. De namen van de respondenten en plekken die in deze thesis worden genoemd zijn fictief.

Voorafgaand aan het interview is door de respondent toestemming gegeven voor het opnemen van het interview en voor het gebruiken van de informatie bij het schrijven van het onderzoek. Belangrijk hierbij is dat de onderzoeker goed geïnformeerd is over het onderzoek en over de verwachtingen aan de respondent. In de warming up voor het interview zijn deze onderwerpen besproken (Dowling 2005). Er is ook toestemming gevraagd voor het maken van foto's van de objecten en voor het eventueel gebruik hiervan in de scriptie.

Het voorkomen van het toedoen van schade aan de respondent is ook een ethisch thema waar rekening mee moet worden gehouden. De respondent mag geen fysieke of sociale schade ondervinden naar aanleiding van het interview. Een respondent kan bijvoorbeeld sociale schade ondervinden wanneer er gevoelige onderwerpen worden behandeld en waarbij de respondent van streek kan raken (Dowling 2005). Tijdens het uitvoeren van de interviews zijn er geen respondenten van streek geraakt. De warming up voorafgaand aan het interview zal hier wellicht aan hebben bijgedragen.

3.3.3 Transcriberen, coderen en analyseren

De interviews duurden gemiddeld 1,5 uur, er waren een aantal uitschieters van 2 uur. Alle interviews zijn letterlijk uitgetypt en vervolgens in het softwareprogramma MAXQDA gecodeerd. Coderen is het bruikbaar maken van de data en is dus onderdeel van de analyse (Cope 2005).

Er is een selectieve codering gedaan, dit houdt in dat er een aantal hoofdthema's zijn waaraan subcategorieën worden gerelateerd. Tijdens het coderen kijkt de onderzoeker selectief naar de tekst en is op zoek naar informatie die in overeenstemming, aanvullend of illustrerend is met de

hoofdthema's van het onderzoek (Neuman 1994). Op deze methode wordt gezocht naar theorie met fundering in de data, maar die dus ook bestaande theorie kan aanvullen.

Cope (2005) maakt hier het onderscheid tussen beschrijvende en analytische codes. Een beschrijvende code omvat een thema of concept, zoals '*plaatsverbondenheid*'. Een analytische code is complexer en kan patronen of relaties tussen concepten weergeven. Een analytische code kan voortkomen uit een beschrijvende code, maar kan ook voortkomen uit de onderzoek- en/of interviewvragen. Hierdoor kunnen beide soorten codes samenhangen met de concepten uit het theoretisch kader (hoofdstuk 2). Er zijn ook codes gebruikt waar geen relatie mee was in het theoretisch kader, zoals '*motivaties*' voor de overgang naar de huidige woning. Dit kan weer nieuwe onderzoeksvragen doen opkomen (Cope 2005).

3.3.3.1 MAXQDA

MAXQDA is een programma voor kwalitatieve data analyse en bevat een database waarin de onderzoeker alle interviews kan coderen. Per code kan de data worden opgevraagd. MAXQDA heeft een database op basis van interviews en een database op basis van codes. Een belangrijk voordeel van dit programma is dat codes op ieder moment gewijzigd kunnen worden en dat er hierdoor een soort van interactiviteit tussen data en onderzoeker ontstaat (Peace en van Hoven 2005). Dit maakt het coderen een belangrijk onderdeel van de analyse. Tijdens de analyse kunnen de verschillende codes aan elkaar verbonden worden, waardoor er overeenkomsten of interessante aanvullingen kunnen worden geconstateerd. Een ander voordeel van MAXQDA is dat het grote hoeveelheden data in één programma opslaat en dat door codering de data compacter en overzichtelijker wordt.

3.4 Beperkingen

Beperkingen met betrekking tot de kwalitatieve onderzoeksmethodiek kunnen zitten in de interpretatie van de data door de onderzoeker. Dit kan te maken hebben met de positie van de onderzoeker als jong (23) en vrouwelijk persoon (Mowl et al. 2000). Ook de culturele contexten tussen informant en respondent verschillen van elkaar (Dunn 2005).

De resultaten die in het onderzoek naar voren komen zijn gebaseerd op de verhalen van een kleine groep respondenten. Dit brengt de beperking met zich mee dat, hoewel aanvullende literatuur aanwezig is, de resultaten beperkt generaliseerbaar zijn naar ouderen over het algemeen.

Het risico bij het doen van onderzoek naar ouderen is dat er een groter aantal mensen afhankelijk is en met een afnemende geestelijke of fysieke gesteldheid. Dit kan tot gevolg hebben dat er meer respondenten kunnen afvallen (Mowl et al. 2000). De manier waarop naar respondenten is gezocht heeft geresulteerd in een groep 'actieve' respondenten, die zelf de volgende stap hebben ondernomen om naar de informatiebijeenkomst te komen.

3.5 Reflectie

De opzet voor de benadering van de respondenten kan een barrière binnen dit onderzoek geweest zijn. De respondenten konden namelijk reageren op een brief van de onderzoeker waarin de onderzoeker verteld over de opleiding en het onderzoek. Tijdens latere gesprekken met

respondenten kwam naar voren dat er een aantal bewoners van de flat niet hadden gereageerd omdat zij bang waren dat ze geen interessante informatie hadden om te vertellen tijdens de interviews. Het taalgebruik bij het benaderen van respondenten per brief is erg belangrijk, het kan dus ook een drempel voor de potentiële respondent veroorzaken om te reageren. Dit zou een goede oorzaak kunnen zijn van het relatief lage aantal respondenten van 9, in vergelijking met het aantal benaderde respondenten van 180.

Nu de verantwoording is gegeven over de opzet en uitvoering van het onderzoek kan in het volgende hoofdstuk worden overgegaan naar de analyse van het onderzoek. In hoofdstuk 4 zal het eerste deel van de analyse van de empirische data plaatsvinden.

Hoofdstuk 4 – Plekken van verbondenheid

4.1 Inleiding

Tijdens de interviews met de ouderen is uitvoerig gesproken over plekken waar de respondenten een band mee voelen. Al snel werd duidelijk dat de plekken die genoemd zijn, onlosmakelijk verbonden zijn met een tijdsperiode en sfeer die de plek kenmerkt. De sociale dimensie is bij plaatsverbondenheid een belangrijk onderdeel (Hidalgo en Hernandez 2001).

Er zijn duidelijke overeenkomstigheden te zien bij de plekken die worden genoemd. De meest voorkomende plek waar de respondenten een band mee voelen zijn plekken waar de eigen kindertijd is doorgebracht. Deze plek wordt besproken in hoofdstuk 4.2. Een andere plek waar een aantal respondenten veel waarde aan hecht is de plek waar de respondent de eigen kinderen heeft groot gebracht. Dit wordt besproken in hoofdstuk 4.3. In hoofdstuk 4.4 worden de plekken genoemd die herinneren aan een partner. In hoofdstuk 4.5 wordt de natuur beschreven als plek waar men zich mee verbonden voelt. In de subparagrafen worden objecten besproken die een persoon herinneren aan een plek. Het hoofdstuk eindigt met 4.6, de conclusie.

4.2 Plekken uit de kindertijd

Volgens Cooper Marcus (1992:89) houden mensen de herinneringen aan de kindertijd vast door ze te relateren aan de plekken waar ze voltrokken zijn. Herinneringen aan de (plekken van de) kindertijd spelen een belangrijk rol voor de eigen persoonlijkheid. Het herinnert de persoon aan wie hij/zij is en waar hij/zij vandaan komt. De plekken zijn settings geweest waar voor de persoon belangrijke emotionele ervaringen van het proces van opgroeien zich hebben voltrokken. Bij de plekken waar een persoon aan herinnert zijn vaak de eerste stappen voor autonomie en zelfstandigheid, dus scheiding van de ouders, ontstaan. Het zijn plekken van waaruit voor het eerst de, nog onbekende, wereld wordt benaderd (Cooper Marcus 1992). Herinneringen zijn over het algemeen stabiel en kunnen daardoor een continue factor zijn in het leven van een persoon. Vooral op oudere leeftijd wordt vastgehouden aan continuïteit, de herinneringen zijn een bevestiging van de eigen persoonlijkheid. Deze bevestiging is van groot belang bij een afname van de fysieke gezondheid van een persoon, men beschermt zichzelf tegen veranderingen (Rubinstein en Parmalee 1992).

De plek waar een persoon is opgegroeid of een andere plek waar de persoon veel tijd heeft doorgebracht in de kinderjaren is van grote waarde voor de respondenten. Het gaat niet alleen om de plek zelf, maar het zijn vooral bepaalde handelingen, de sfeer, de omgeving en de momenten met ouders, broers en zussen waar de respondent zich mee verbonden voelt. Mevrouw Van der Velde vertelt over haar kindertijd;

“ja ik heb zulke mooie herinneringen aan mijn ouders en aan Den Haag ondanks dat later die oorlog, ja dat had iedereen, maar verder heb ik daar prachtige herinneringen aan, een hele mooie jeugd gehad” (Van der Velde, vrouw, >75 jaar)

Veel herinneringen aan de kindertijd zijn verbonden aan gevoelens van huiselijkheid, gezelligheid, warmte en vertrouwdheid. Deze gevoelens worden vervolgens verbonden aan de plek waar een persoon is opgegroeid of waar een persoon veel is geweest in de kinderjaren. Mevrouw Koldam beschrijft de sfeer van 'thuis' in haar kindertijd;

"ja dan denk je toch wel vaak aan de zaak, het was ook altijd zo gemoedelijk vroeger hé, mijn vader had wel eens wat, een reiziger kwam dan in de bakkerij, die moest dan wat verkopen zeg maar [...], die kreeg ook altijd een kopje koffie, zo werd dat altijd gedaan. En mijn moeder die had dus ook reizigers bij de deur voor de winkel in de zaak. En daar was ook iemand die met snoepgoed altijd kwam. Dat was een neef van mijn moeder en die had een fabriekje en als hij kwam dan kreeg hij ook altijd een kop koffie of hij at mee. Het was allemaal zo gemoedelijk vroeger, dat heb je nu niet meer" (Koldam, vrouw, >75 jaar)

Het citaat van Mevrouw Koldam geeft een goed voorbeeld van de sociale dimensie, zoals de (werk)sfeer en omgang met anderen, die onderdeel zijn bij het van een huis een thuis maken.

Een indrukwekkende gebeurtenis zoals het meemaken van een oorlog, kan invloed hebben op de verbondenheid met een plek. Doordat de respondenten ook de oorlog bij deze plekken uit de kindertijd hebben meegemaakt kunnen er ook negatieve herinneringen aan deze plekken worden verbonden. Mevrouw Van der Velde vertelt over de zondagse wandeling met haar vader in de duinen, dat werd onderbroken door de Duitse bezetting;

"dat gingen we dan met mijn vader doen, dan gingen we dan die wandeling maken en dan meestal aan het einde de duinen en dan de zee en dat was voor ons echt vreselijk gewoon, toen we door die oorlog..dat we daar niet meer mochten komen, want we waren der nou altijd in het weekend, gingen we daar lekker naar toe..." (Van der Velde, vrouw, >75 jaar)

De verbondenheid met de duinen is inherent aan de zondagse wandelingen met haar vader. De bezetting van de Duitsers was de oorzaak voor de onderbreking van de geliefde momenten met haar vader. Hierdoor wordt de oorlog verbonden aan de plek waar de verbondenheid mee is, het kan de gekoesterde herinnering en de verbondenheid sterker maken.

Een plek uit de kindertijd waar een persoon naar refereert en een grote verbondenheid mee voelt is niet altijd de woning, de thuisplek in de kindertijd. Het kan ook een vakantiehuis of andere plek zijn dat regelmatig werd bezocht. De sociale dimensie is van groot belang bij verbondenheid met plekken. Zo gebeurt het dat wanneer een respondent aan een specifieke plek denkt, direct een verband wordt gelegd met de bepaalde personen. Bij mevrouw Hamstra bestaat deze relatie tussen een vakantiehuisje en de ouders;

"dan denk ik aan dat stukje bos wat daar is en aan de rust en zon liggen, aan fietsen ....alles wat met buiten te maken heeft....aan mijn vader en moeder natuurlijk [...], dus het is een hele hoop, als ik aan mijn vader en moeder denk dan zie ik ze daar meer dan in het gewone huis waar we woonden" (Hamstra, vrouw, >85 jaar)

Elementen uit de kindertijd waar een persoon met positieve gevoelens aan terug denkt, kunnen soms worden terug gevonden bij bepaalde handelingen of inrichting van de huidige woning. Cooper Marcus (1992) omschrijft dit als een manier om een continuïteit van positieve gevoelens te handhaven of als een manier om de relatie met een geliefd persoon voort te zetten. Dit kan ook een persoon zijn die is overleden. Dit is ook terug te zien bij een van de respondenten. De respondent kocht een eigen vakantiehuisje in de periode dat het contact met de vader moeizaam verliep. De motivatie voor de aankoop was om dezelfde positieve en vertrouwde gevoelens die in het ouderlijk vakantiehuis waren, voort te zetten en creëren in het nieuwe vakantiehuis;

“voor mij was het een vervanging...ja....hetzelfde gevoel wou ik daar hebben als dat wat ik in (X) had van eeh...nou altijd buiten zijn en niets hoeven..nou de horloge af doen...[.] ja dat was voor mij het ultieme vakantiegevoel” (Hamstra, vrouw, >85 jaar)

Volgens Cooper Marcus (1992) kan het ook gezien worden als een voortzetting van een relatie met een geliefd persoon, in tijden van verminderd contact. De inrichting van de huidige woning met objecten zoals eigendommen van familieleden of andere geliefde personen kan ook een manier zijn om de relatie voort te zetten.

4.2.1 Objecten van plekken uit de kindertijd

Objecten in de woning die enkel de plek representeren zijn alleen in de vorm van een foto of schilderij aanwezig. Het zijn afbeeldingen van het ouderlijk huis of van andere plekken, zoals een vakantiehuis of een natuurgebied, waar men tijd heeft doorgebracht of waar men graag komt. Deze afbeeldingen zijn vaak wat minder prominent aanwezig in de woning, ze hangen vooral in de slaapkamer. Afbeeldingen 4.1 en 4.2 zijn twee voorbeelden van visuele representaties van belangrijke plekken, er staan beschrijvingen bij van de respondenten.

Afbeelding 4.1 Visuele representatie van een plek uit de kindertijd (Consten, vrouw, >75 jaar)

“Ja, zo kan je wel zien dat het me dierbaar is hè...anders zou ik het niet geschilderd hebben.” (Consten)

Afbeelding 4.2 Visuele representatie van een plek uit de kindertijd (Ter Borg, man, >75 jaar)

“Ja, je kon dat voelen en zien en ja je bent daar geboren hè..[...] boer worden dat vond ik altijd mooi, dat was mijn werk...mijn hobby en ook later mijn werk..” (Ter Borg)

Voor een persoon wordt een plek vooral belangrijk door de herinnering aan een ervaring of persoon die gerelateerd is aan die plek. Hierdoor is het niet raar dat de respondenten op de vraag of er ook objecten zijn die de persoon aan de plek herinneren, voornamelijk verwijzen naar objecten die de sociale dimensie van de plek weergeven. Het zijn dus niet zozeer objecten die plekken representeren, maar vooral objecten die personen of handelingen representeren.

Objecten in de woning die eigendom zijn geweest van een geliefd persoon die overleden is, zoals een vader of een moeder, kunnen de essentie van de overleden persoon weergeven. Het object is dan verbonden met een bepaalde specifieke herinnering, zoals een handeling van een persoon. Mevrouw Koldam heeft twee objecten, een stockfles en een speculaasplank. Beide objecten zijn afkomstig van de winkels van de ouders, en elk object representeert een ouder en de bezigheid die erbij hoort. Afbeeldingen 4.3 en 4.4 laten de objecten zien.

Afbeelding 4.3 Representatie van een geliefd persoon, speculaasplank (Koldam, vrouw, >75 jaar)

“Zo heb ik wel veel herinneringen aan vooral de Parkstraat he, omdat je dan klein bent, heel gezellig met allemaal kinderen in de buurt. Mijn moeder had daar een snoepwinkel bij de bakkerij en mijn vader was dus bakker..[...]Dat was dus allemaal heel gezellig en heel druk. Deze stockfles heb ik nog over van mijn moeder haar winkel. Daar zaten allemaal snoepjes in. En van mijn vader hangt daar een speculaarplank aan de wand.” (Koldam)

Afbeelding 4.4 Representatie van een geliefd persoon, stockfles
(Koldam, vrouw, >75 jaar)

Het aanwezig laten zijn van het object geeft de verbondenheid met en de geliefdheid van de persoon weer. Het is een manier om de relatie met een geliefd persoon voort te zetten (Cooper Marcus 1992). Het vertelt ook waarmee de eigenaar wil worden geïdentificeerd.

4.3 Plekken met de kinderen

Plekken die vaak in de interviews genoemd zijn als plek waar men zich mee verbonden voelt, zijn plekken waar men de eigen kinderen heeft grootgebracht. Het schaalniveau waar naar verwezen wordt is vooral de woning destijds en een enkele keer de buurtgemeenschap. De tijdsperiode als geheel waarin de opvoeding van de kinderen plaatsvindt wordt als een mooie tijd ervaren. Het is een tijd waarin de kinderen zich ontwikkelen en waarin de persoon zelf nog geheel zelfstandig en gezond is. De persoon, vooral de vrouw des huizes, had de voornaamste functie om de kinderen te verzorgen, terwijl op latere leeftijd dit rollenpatroon tussen ouder en kind kan omdraaien. De oudere wordt dan de persoon die verzorgd wordt. Dit kan een pijnlijke overgang zijn die inbreuk kan hebben op het positieve zelfbeeld van een persoon. Mevrouw Koldam beschrijft haar verbondenheid met de gemeenschap waar haar kinderen opgroeiden;

“maar ja die 23 jaar aan de Eikenlaan daar hebben we toch ook wel met heel veel plezier gewoond. Ja dat was, dan ben je zelf nog goed, de kinderen groeien op en in de buurt allemaal hè, ja daar heb ik nog verschillende vrienden aan overgehouden, wij komen nog altijd bij elkaar. Ik heb een heleboel vrienden.” (Koldam, vrouw, >75 jaar)

Mevrouw Terpstra beschrijft het sentiment van de woning waar haar gezin 10 jaar heeft gewoond en waar de kinderen zich ontwikkelden tot volwassenen. Ondanks dat zij vele malen in het leven is verhuisd, is er maar één woning waar een bijzondere band mee is;

"het was het huis, de sfeer [...] het was een huis vol leven en vol..ja...hoe noem je zoiets...dat is nou een huis waar ik een herinnering aan heb, als...het huis waar we zo, alles gelukkig en nou ..het gezin maar nee dat aan de Hoofdstraat...dat was hem...maar net zoals ik zeg..de hele...waar het om heen zit hè...de kinderen in groei en volwassen worden, scholenexamens, vriendjes krijgen, enz. dat heeft zich daar heel veel afgespeeld. [...]dat was echt een huis, waar ons gezin opgegroeid is...Maaïke heeft op kamers gewoond, onze Niek is er overleden... onze Marije is er op een dag getrouwd, dat is het huis..maar we hebben der maar 10 jaar gewoond, maar dat is zo'n huis waar iedereen, mijn kinderen ook, met heimwee aan terug denkt.."
(Terpstra, vrouw, >85 jaar)

Ook hier kan een indrukwekkende en emotionele gebeurtenis, zoals het overlijden van een kind, de verbondenheid met een plek beïnvloeden. In het bovenstaande geval kan de verbondenheid met de woning groter zijn omdat het kind in die woning heeft geleefd en omdat daar het gezin compleet was.

Wat opvalt, is dat het alleen vrouwelijke respondenten zijn die expliciet plekken noemen waar de kinderen opgroeien. In de periode dat de respondenten kinderen kregen was het vanzelfsprekend dat de vrouw de opvoeding van de kinderen en de huishouding deed, zonder daar een baan naast te hebben. Vrouwen waren meer tijd in het huis aanwezig en hierdoor wellicht minder mobiel. Dit kan invloed hebben op de verbondenheid met de eigen woning (zie ook 2.3.2. Thuis en gender). Desalniettemin, er zijn in dit onderzoek te weinig mannelijke respondenten om een vergelijking te kunnen maken tussen mannen en vrouwen.

4.4 Plekken met de partner

In een aantal gevallen komen plekken naar voren die op een bepaalde manier doen herinneren aan de (overleden) partner. Bij mevrouw Terpstra is dit een plek waar een bepaalde periode in het leven is gewoond. Dit is een ander soort plek dan dat men gewend is, er is iets bijzonders mee. Mevrouw Terpstra heeft een periode met haar man in het buitenland gewoond en vertelt over haar verbondenheid met het land;

"Nou ja ik heb al verteld China heeft zo'n grote plek in mijn hart, ondanks dat het daar ook niet veilig was enzovoorts.. en dat vond ik allemaal zo prachtig....ik heb daar altijd zo genoten van die cultuur [.....]maar dit, dit..ja. China vond ik heel erg dat ik weg moest, heel erg...qua land, qua bevolking, het weer...het was zo'n heerlijk, vrij..ja ik weet niet hoe ik het zeggen moet...[...] nee ik vond het heerlijk"
(Terpstra, vrouw, >85 jaar)

Uit de quote valt op dat bij deze verbondenheid niet alleen een sociale dimensie van kracht is, die wordt verwoord als bevolking en cultuur. Er is ook sprake van een fysieke dimensie, het land en het weer, waardoor de persoon zich verbonden voelt met dit land. Dit komt overeen met Hidalgo en Hernandez (2001) die stellen dat de sociale en fysieke dimensie van een plek elkaar aanvullen bij plaatsverbondenheid.

De heer Dalen vertelt over een plek waar hij een periode met zijn tweede vrouw heeft gewoond. Het is een periode aan het einde van zijn werkzame leven en een periode om te genieten van een mooie woning en omgeving. Voor de gezondheid van zijn vrouw is de overgang gemaakt van een stad in het westen, naar het platteland in het noorden van Nederland.

“nou dat is natuurlijk een heel ander iets, we hadden daar echt een hartstikke mooi huis, met een aangebouwde bijkeuken een grote zolder, met een inpandige dubbele garage, tuin rondom, nou dat was voor ons eigenlijk, als komend uit de stad, uit Rotterdam is dat een soort paradijs....” (Dalen, man, >85 jaar)

De heer Dalen is na het overlijden van zijn vrouw verhuisd naar de huidige woning. Wellicht heeft de emotionele gebeurtenis van het overlijden van een partner bijgedragen aan de binding met de woning. Het relateert naar de periode ‘toen alles nog goed was’. Dit komt overeen met het verhaal van mevrouw Terpstra, in beide gevallen gaat het om plekken samen met de partner en wordt de periode wellicht geromantiseerd. Bij beide respondenten is de partner overleden.

4.4.1 Objecten van de partner

In 4.2.1 werd al duidelijk dat objecten een geliefd persoon kunnen representeren en dat door middel van de objecten de relatie die met de personen was kan worden voortgezet. De respondenten laten ook objecten zien die herinneren aan de overleden partner. Dit kunnen eigendommen zijn van de overleden persoon of spullen die hij/zij regelmatig gebruikte. Een voorbeeld dat mevrouw Terpstra hiervoor geeft is een bankstel waar haar partner elke dag een middagdutje op deed;

“ik wil die bank niet missen,.kijk dat is iets van ..vroeger als je het zo wilt noemen, en hoe oud zou die zijn, nou een jaar van 20 misschien..maar dit hoort wel bij de goede tijd....ja ja daar lag hij `s middags op te slapen, noem maar iets, ik ging naar boven naar mijn bed... ja....dit is iets wat mij dierbaar is..ondanks dat het slijtage heeft enzo, maar dat zijn ook dingen die bij mij onbelangrijk zijn hoor” (Terpstra, vrouw, >85 jaar)

Het object heeft in dit geval niet alleen een levendige associatie met een belangrijk persoon. Het object is onderdeel van de ‘goede tijd’. Het is iets waar het echtpaar samen zuinig voor heeft moeten zijn, het is iets van het stel samen. De verbondenheid met het object is sterker geworden nu de partner is overleden.

4.5 Plekken in de natuur

Een aantal respondenten voelt zich verbonden met natuur over het algemeen en typeert zichzelf ook wel als natuurmens, als liefhebber van alles wat groeit en bloeit. Maar er worden ook duidelijk een aantal specifieke plekken in de natuur genoemd die betekenisvol zijn voor de respondent. Het zijn plekken waar bijvoorbeeld in de jeugd veel tijd is doorgebracht, of tijdens vakanties. Toch maakt niet alleen de herinnering aan de sociale dimensie van een vakantie(huis) de plek betekenisvol, ook het fysieke aspect, de ligging in de natuur is zeer belangrijk. Mevrouw Hamstra omschrijft het gevoel dat opkomt bij het vakantiehuisje;

“Ik gooi daar de deuren open en zit daar en ik denk hè hè, ja...dat is de geur van de dennen, dat is de stilte om je heen, dat is het zand aan je voeten..ja...dat is het allemaal.” (Hamstra, vrouw, >85 jaar)

De verbondenheid met de natuur komt op verschillende manieren tot uiting, ook via de verbondenheid met de tuin bij het ouderlijk huis, of een van de vorige woningen. Deze verbondenheid met de natuur/buiten heeft ook invloed gehad op de keuze voor de huidige woning, er is gekozen voor een appartement aan de westkant van de flat (zie hoofdstuk 5.2).

4.5.1 Object van natuur

Er zijn ook objecten die de verbondenheid met de natuur weergeven. Bij één respondent gaat het bijvoorbeeld om een bosje gedroogde bloemen dat in de woonkamer staat. Afbeeldingen van mooie plekken in de natuur, zoals schilderijen of foto's, worden ook gebruikt om de respondenten te herinneren aan deze plekken en om de schoonheid ervan te waarderen. Afbeelding 4.5 geeft een representatie van die verbondenheid die een respondent heeft met de natuur.

Afbeelding 4.5 Fotocollage van mooie plekken in de natuur
(Consten, vrouw, >75 jaar)

“De mooiste plekjes, ja dan denk ik toch wel aan de wadkant van (X) en er loopt nou een fietspad van Oost naar West...[....], daar kan ik wel eindeloos zitten te genieten van die wadvogels, of er nog wat loopt...”
(Consten)

4.6 Conclusie

De belangrijke plekken die worden genoemd door de respondenten, zijn vooral plekken die iets met zelfstandigheid te maken hebben. De kindertijd is een periode waarin het kind bewust wordt van zijn eigen bestaan en de mogelijkheden tot zelfstandigheid. De periode met eigen kinderen is een tijd van zelfstandigheid. De oudere bepaald hoe het kind opgroeit en heeft een verzorgende functie. De respondenten hebben een verminderde zelfstandigheid, dit kan na een leven lang van zelfstandigheid een zware overgang zijn. De respondenten refereren naar de plekken als 'de goede tijd'. De objecten zijn primair representaties van herinneringen aan een belangrijk persoon, gevoel,

sfeer en omgeving. Ze zijn wel gerelateerd aan een plek, maar dat is vooral omdat de herinnering zich daar afspeelt.

Nu er meer duidelijkheid is over de plekken die belangrijk zijn en de objecten die de plekken in de woning representeren, kan worden overgegaan naar het volgende hoofdstuk. In hoofdstuk 5 zal de plaatsing, het gebruik en de functie van de objecten naar voren komen.

Hoofdstuk 5 – De woonplek

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat de huidige woning van de respondent en de overgang naar deze woning centraal. Voor iedere persoon in de onderzoeksgroep betekent de overgang naar een appartement in de Vondelflat, qua woonvoorzieningen, een afname van de zelfstandigheid. Bewoners van de flat hebben geen gasfornuis of oven in het appartement en kunnen er dus niet zelfstandig koken. Ook het wassen van kleding wordt centraal georganiseerd, terwijl voor sommige mensen de kleding een 'eigen' geur behoort te hebben. Deze geur kan een persoon herinneren aan thuis, iets vertrouwds. De nieuwe bewoners moeten dus niet alleen wennen aan een nieuw plekje, maar ook aan een afname in de zelfstandigheid. Om deze twee veranderingen goed te kunnen doorstaan is het belangrijk dat er een proces van homemaking plaats vindt. Het huis moet een thuis worden.

Hoofdstuk 5.2 zal de overgang naar een nieuwe woonplek en de veranderingen die hiermee gepaard gaan bespreken. Hoofdstuk 5.3 zal het gebruik van objecten bij homemaking en het belang van continuïteit in de omgeving behandelen. Naast het naar eigen behoefte inrichten van de woning zijn er ook andere manieren waarop homemaking kan plaatsvinden. Deze andere homemaking manieren en rituelen worden besproken in hoofdstuk 5.4. In hoofdstuk 5.5 zal besproken worden of homemaking heeft geleid tot gevoelens van thuis voelen. Het hoofdstuk sluit af met de conclusie in 5.6.

5.2 De overgang naar de flat

Nagenoeg iedere respondent heeft na de verhuizing een bepaalde gewenningsperiode gehad. Mevrouw Van Vliet verwoordt de overgang op de volgende manier;

Van Vliet: "ja het was best een lelijke overgang..voor toch wel allemaal, het is een heel ander leven, je laat allemaal wat achter"

Interviewer: "maar is er dan wel een omslag geweest?"

Van Vliet: "nou nee het gaat langzamerhand, langzaam pas je je aan alles aan en vind je ook dingen die compenseren" (Van Vliet, vrouw, >85 jaar)

Volgens deze respondent gaat de overgang geleidelijk. Meerdere respondenten geven aan zelf te moeten aanpassen aan de nieuwe omgeving. De nieuwe woning kan symbolisch gezien een beperking in de leefruimte zijn, waarbij activiteiten en rollen die voorheen belangrijke onderdelen van een persoon waren, niet de mogelijkheid krijgen om te worden geuit (Rubinstein en Parmalee 1992). Goffman (1994) geeft aan dat mensen die op vrijwillige basis naar een institutie verhuizen, zich vooraf al gedeeltelijk onttrekken aan de thuiswereld. Veel respondenten geven ook aan zich goed te hebben voorbereid op de overgang naar de nieuwe woning. Dit gebeurt onder andere door het maken van een plattegrond van de woon- en slaapkamer met daarin, soms op schaal, de meubelen getekend op een specifieke plek. Mevrouw Consten en mevrouw Tempel vertellen hierover;

"Ik maak altijd als ik verhuis...alle meubelen die ik mee wil hebben die maak ik op schaal en de woning op schaal en dan kijk ik wat kan en hoe het kan..." (Consten, vrouw, >75 jaar)

"Ik heb toen ik hierheen ging heb ik alles uitgetekend en heb precies uitgemeten en toen wist ik precies waar alles staan moest en zo heb ik het neergezet en toen was er een kleinzoon van mij en die zei 'hè, mijn handen jeuken hier, ik wou zo graag eens wat veranderen', ik zei 'doe komst mie nergens aan...ik heb dat zo gezet en als ik wegga dan...als ik kom te overlijden dan neem je het maar mee....dan', nee...ik verzet dat niet." (Tempel, vrouw, >85 jaar)

Het vooraf al bezig zijn met de overgang naar de nieuwe woning, kan een onderdeel zijn van de gewenning aan de plek. De bewoner wordt dan vertrouwd met de nieuwe woning. Acht van de negen respondenten heeft op deze manier de eigen woning ingericht, één respondent heeft dit door een van de kinderen laten doen. Leith (2006) geeft aan dat het zelfstandig beslissen om te gaan verhuizen een belangrijke factor is die bijdraagt aan het accepteren en het thuis kunnen voelen in de nieuwe woning. De positieve reacties van familie en vrienden versterken vervolgens de zekerheid over de genomen beslissing. Een aantal respondenten in dit onderzoek hebben zelfstandig de beslissing genomen om te verhuizen, anderen zijn op medisch advies of door de kinderen geattendeerd op de mogelijkheid om te gaan verhuizen.

Alle respondenten zijn door de verhuizing achteruit gegaan in de grootte van de woning. De appartementen hebben meestal 1 woonkamer en 1 slaapkamer. Alle dagelijkse gebeurtenissen voltrekken zich dus in twee kamers, dit betekent in vergelijking met de vorige (grotere) woning, een centralisatie van de leefruimte van een persoon. Door deze centralisatie van de leefruimte wordt de vraag naar andere omgevingen/ruimte die bij fysieke achteruitgang moeilijker te bereiken zijn, minder. Centralisatie van leefruimte verhoogt de onafhankelijkheid van een oudere (Rubinstein en Parmalee 1992).

Door deze aanpassing in de leefruimte moet vaak een groot aantal eigendommen achtergelaten worden, er moet een selectie gemaakt worden van objecten die wel of niet mee kunnen verhuizen. Mevrouw Hamstra vertelt over de selectie van haar spullen;

"Ja dat is ontzettend moeilijk, ik was al een keertje natuurlijk gescheiden, dus ik had al een keertje mijn boel moeten halveren bij wijze van spreken haast hè [...] nou dit was datzelfde gevoel, van weer proberen alleen dat te houden wat je belangrijk vindt, wat ik wel merk...aan alle mensen die hier nieuw komen, die er dan vreselijk tegenop gezien hebben en die hebben dan hun eigen spulletjes om zich heen staan en dan zeggen 'och, zo is het goed' ja...en dat is...als je maar het goede kiest, dan is dat heel belangrijk" (Hamstra, vrouw, >85 jaar)

De selectie, die vaak definitief is, is moeilijk te maken. Dit komt ook omdat verbondenheid met een object en met dat wat het object representeert, zoals een bepaalde ervaring, dynamisch is. Een respondent vertelt dat het ook wel voorkomt dat je het ene moment bepaalde spullen weggooit omdat je er geen waarde meer aan hecht, en dat je dan later toch denkt; "jammer dat ik dat heb weggegooid" (Dalen, man, >85 jaar). Dit heeft te maken met de dynamiek van de emotionele verbondenheid.

Volgens Cooper Marcus (1992) is de moeite die mensen hebben met het afstaan van objecten mede afhankelijk van de plek waar het object naar toe gaat. Wanneer het object wordt gegeven aan een

persoon die de emotionele waarde voor de eigenaar begrijpt is de scheiding van het object minder moeilijk dan wanneer het verkocht wordt om er aan te verdienen. Volgens Belk (1992) zijn de objecten met emotionele waarde onvervangbaar en prijsloos. De respondenten hebben de objecten ook vooral aan familiale relaties geschonken. Dit weggeven van een geliefd object kan een manier zijn om de eigen identiteit te doen voortleven via het object. De eigenaar heeft de controle over wat er met het object gebeurt en kan zo het gevoel krijgen dat hij/zij niet wordt vergeten na het overlijden.

In onderzoek van Shenk et al. (2004) naar oudere vrouwen en hun verbondenheid met hun woning en bezittingen komt naar voren dat hun woning vooral een plek is met een hoge comfortabelheid. Comfortabelheid betekent voor de vrouwen in het onderzoek bijvoorbeeld een goede hoeveelheid ruimte en een goed te onderhouden huis. Het is een huis waar naar eigen smaak en kunnen goed in geleefd kan worden. Comfort en gemak zijn belangrijke factoren voor het maken van een thuisplek. Indien deze factoren verdwijnen, wordt verhuizen een optie. Deze redenering is ook door respondenten in dit onderzoek gebruikt als motivatie voor de overgang/verhuizing naar de nieuwe woning. Mevrouw Koldam vertelt haar redenering om te verhuizen dat betrekking heeft op comfort;

“Nou, omdat als je ouder wordt, je kunt zomaar wat krijgen en ik zit daar wel in een flatgebouw met een trap enzo, dus ik heb geen lift, dus zodoende ja dat was eigenlijk wel één van de belangrijkste redenen hoor, omdat er geen lift was. [...] Toen dacht ik van ik moet dat nu wel veranderen voordat ik zelf wat krijg. Je kunt hier beter komen, als je nog goed bent dan dat je al hulpbehoevend bent, dan zit je op je kamer en komt er niet meer af hè.” (Koldam, vrouw, >75 jaar)

Een groot aantal respondenten had in de vorige woning een eigen tuin en men verlangt dikwijls naar deze tuin. Dit verlies wordt voor een gedeelte gecompenseerd door de rationele benadering dat de fysieke gezondheid van de persoon niet afdoende was om een tuin goed te kunnen onderhouden. In aansluiting met het onderzoek van Shenk et al. (2004) kan worden geredeneerd dat het comfort in en rondom de woning afnam. Voor een aantal personen was het in dit opzicht ook belangrijk om een woning aan de westkant van de flat te betrekken, dat uitkijkt op een grote vijver waar zich ook nog wat dierlijke levendigheid afspeelt. Mevrouw Hamstra vertelt hierover;

“Ja, aan deze kant van de flat was een must, dat wou ik. Aan de andere kant had ik niet gewild, daar kijk je op auto's uit en dat moet een natuurmens niet.” (Hamstra, vrouw, >85 jaar)

Er is onderzoek gedaan naar de relaties tussen mens en natuur, toegepast op tuinen (Power 2005). Tuinen kunnen worden gezien als objecten die culturele aspecten kunnen afspiegelen omdat de niet-menselijke natuur, wordt gevormd door de (menselijke) tuinier(st) die is verwickeld in een culturele context. Door middel van tuinieren kan een individu een ruimte persoonlijk maken door een creatie te maken die in de eigen wensen, behoeften en waarden voorziet. De mens heeft de macht over de natuur (Power 2005). Terugkomend op de ouderen die hechten aan hun tuin bij de vorige woning, kan dit ook gezien worden als het vasthouden aan een handeling waarbij men de

eigen persoonlijkheid, waarden en behoeften kan uitten. Het moeten loslaten van deze uiting, kan een bedreiging voor de eigen persoonlijkheid betekenen. Deze bedreiging kan onzekerheden aan de persoon geven. Mevrouw Hamstra geeft in het onderstaande citaat aan dat de overgang naar een woning zonder tuin of 'buiten' best moeilijk is;

Interviewer: "Mist u uw tuintje erg?"

Hamstra: "Ja, dat mis ik. Ja, je kunt het dan op een gegeven moment ook niet meer dus je moet beseffen dat het onzin is...he? Want ik zou er helemaal niet meer in kunnen werken, dus het zou me over het hoofd groeien, dus er naar verlangen is onzin, maar je doet het wel natuurlijk, het zit er wel in..."

Interviewer: "Ja, dat gaat niet zo gemakkelijk weg?"

Hamstra: "Nee....dat is afzien hè...ja..." (Hamstra, vrouw, >85 jaar)

Het moeten loslaten van het kunnen onderhouden van een tuintje is ook moeilijk omdat het besef komt dat een oorzaak hiervan de eigen fysieke achteruitgang is. Dit besef kan de beslissing voor de verhuizing beïnvloeden en kan gemengde gevoelens over de overgang veroorzaken.

Volgens Cooper Marcus (1992) hebben ouderen die een korte geografische afstand overbruggen naar het nieuwe appartement, minder moeite met deze overgang. Zes van de respondenten in dit onderzoek hebben hun vorige woning gehad in de stad Groningen, opvallend genoeg ook in het zuiden van de stad, vooral de wijken De Wijert en Helpman. De respondenten geven het aan fijn te vinden om de mogelijkheid te hebben om nog bereikbaarheid tot de vorige woning te hebben. Sommige respondenten die fysiek de mogelijkheid hebben, fietsen of wandelen wel eens langs de vorige woning.

5.3 Gebruik van objecten bij homemaking

Homemaking is het proces waarbij van een huis een thuis wordt gemaakt, de ruimte wordt dan persoonlijk en dus betekenisvol voor de bewoner gemaakt. Een voorname manier van homemaking is het decoreren door middel van het positioneren van objecten in de woning (Rubinstein en Parmalee 1992). Bij het bespreken van objecten waar de respondenten hun woning mee decoreren, wordt duidelijk dat de plekken waar de objecten staan bewust zijn uitgekozen. Belangrijke objecten zijn vaak goed in het zicht van de bewoner geplaatst. Vaak is dit in de omgeving van de vaste zitplek van de bewoner. Afbeelding 5.1 en 5.2 geven voorbeelden van belangrijke objecten die bewust goed in het zicht van de bewoner zijn geplaatst.

Afbeelding 5.1 Klokje geplaatst in zicht van de eigenaar (Tempel, vrouw, >85 jaar)

Tempel: "Nou, dat vond ik wel leuk, zo heb ik er gezicht op"

Interviewer: "U kunt er naar kijken.."

Tempel: "Ja"

Interviewer: "Wat was de reden dat het mee moest?"

Tempel: "Nou omdat ik wist dat het op dat bureautje had gestaan en het bij mijn oma's huis weg kwam, dus ja daar was ik echt aan gehecht" (Tempel)

Afbeelding 5.2 Objecten geplaatst in het zicht van de eigenaar (Hamstra, vrouw, >85 jaar)

De objecten die vooral in het zicht staan van de vaste plek van de bewoner zijn foto's van het voor- en nageslacht of familiale erfstukken. Veel respondenten hebben een speciaal plekje, hoekje of muur ingericht met familiefoto's, een representatie van het voor-/nageslacht. Dit is te zien op afbeeldingen 5.3 en 5.4. Deze iets grotere verzameling van foto's wordt vaak uit praktische overweging op een bepaalde plek neergezet, zoals waar er nog ruimte over is, of aan de muur waar er spijkers ingeslagen kunnen worden. Eén respondent heeft gekozen voor een fotowand tegenover het bed, zodat er vanuit het bed rustig naar gekeken kan worden.

Afbeelding 5.3 Fotowand (Hamstra, vrouw, >85 jaar)

"Dus mijn herinneringen hangen hier..[...]Ik lig in bed en kan dit mooi zien, dat is het... in mijn andere grote huis had ik het ook naast mijn bed en dat is een leuk gevoel hoor" (Hamstra)

Afbeelding 5.4 Fotohoekje (Van der Velde, vrouw, >75 jaar)

Van der Velde: "ja heb ik hier portretjes neergezet"

Interviewer: "heeft u dan een reden waarom die hier staan?"

Van der Velde: "Nou dan heb ik er zo mooi oog op, hier komen ze zo mooi uit...als je ze op zo'n tafel zet, dat is veel te lastig..en hier staan ze zo mooi en je ziet het altijd..." (Van der Velde)

Mevrouw Van der Velde behorend bij afbeelding 5.4 geeft aan dat zij regelmatig even naar de foto's kijkt en dat ze een vaste handeling heeft bij de foto's. Elke week wanneer de huishoudster langskomt, pakt mevrouw de lijstjes op en stoft ze even af, vervolgens wordt de plank afgestoft en worden de lijstjes op dezelfde plek weer terug gezet;

"Zo nu en dan kijk je der naar, als je het afstoft, want dat doe ik dan meestal zelf hè, dat weet ze ook wel, mijn hulp, dan haal ik die portretjes er af en die stof ik af en dan het tafeltje even stoffen, ja ja en dan gaan ze er weer op." (Van der Velde, vrouw, >75 jaar)

De huishoudster is op de hoogte van deze vaste handeling/ritueel en bemoeit zich hier ook niet mee. Dit ritueel kan gezien worden als onderdeel van homemaking. De respondent is ook nog maar een jaar in de flat aanwezig en kan zich door deze handeling meer thuis/vertrouwd voelen.

Familiaire erfstukken zijn in iedere woning in grote aantallen aanwezig en worden gebruikt bij de inrichting van de huidige woning. Ze herinneren een persoon aan de familie, voornamelijk de (voor)ouders. De familiale erfstukken zijn voornamelijk klokken, linnenkasten, servieskasten, koffiepotten, foto's, etc. Het zijn vaak antieke objecten en dus al generaties lang in de familie. Niet alleen de esthetische waarde van de objecten, maar ook het feit dat het object al generaties lang in de familie is, wordt gekoesterd. De heer Dalen vertelt over een klokje dat hij in zijn woning heeft staan;

"Op zich vind ik het wel een sierlijk ding, dus en het is heel kwetsbaar [...] en ja, ik weet niet of het geld waard is...maar dat interesseert me ook niet, maar ik vind het leuker, omdat het misschien al zolang in de familie is" (Dalen, man, >85 jaar)

De objecten zijn bijvoorbeeld bruiloftcadeaus van voorouders. Familiaire erfstukken zijn een goed voorbeeld van objecten die voor continuïteit in het leven van een persoon zorgen. Het herinnert een persoon aan waar hij/zij vandaan komt en de positie in de familielijn. Ook zijn herinneringen aan de

(vaste) plek waar het erfstuk stond in het ouderlijk huis vaak erg levendig. Het levendig houden van de herinnering zal in relatie staan met het gebruik of aanwezigheid van het object in huidige woning. Afbeelding 5.1 geeft een voorbeeld van een familiair erfstuk in de woning van mevrouw Tempel.

Afbeelding 5.5 Familiair erfstuk (Tempel, vrouw, >85 jaar)

Tempel: "dat bureautje met die beide vazen stonden daar in oma's huis..."

Interviewer: "Herinnert dat dan ook aan uw oma?"

Tempel: "Ja en ook aan die ooms en tante, want oma was de oudste en die tante en die ooms waren veel jonger, ja dus ook aan dat huis en als ik nog in Bedum kom, dan vraag ik altijd...rij even door het Havenstraatje, want daar woonden ze..." (Tempel)

Afbeeldingen waar één van de vorige woningen op staat en waar een verbondenheid mee is, worden bij de respondenten over het algemeen terug gevonden aan de muur in de slaapkamer.

De objecten die door de respondenten worden getoond en die dus belangrijk zijn voor de respondenten, vertellen de manier waarop de respondent zichzelf definieert. Afbeeldingen van familieleden, zoals ouders of kinderen, tonen iemand als zijnde een kind of ouder, vrouw van of oma. De afbeeldingen van familieleden worden ook door alle respondenten in het onderzoek van Shenk et al. (2004) gebruikt als decoratie in de woning, hoewel het hier vooral ging om de ruimtes waar ook anderen komen, zoals de woonkamer en gang. De afbeeldingen worden gezien als representatie van de verbondenheid en relaties in de familie (Shenk et al. 2004).

5.3.1 Continuïteit bij de inrichting

Ondanks de selectie van spullen die de respondenten hebben moeten maken, zijn er veel spullen uit de vorige woning(en) meegenomen. Vooral de meubels zijn hetzelfde gebleven. Een aantal respondenten kreeg vanuit de omgeving wel eens de opmerking dat het leek of alle spullen gewoon zijn overgeplaatst;

Interviewer: "Hebben de spulletjes hier om u heen ook geholpen om u op uw gemak te voelen?"

Consten: "Ja, ik denk het wel, want toen ik in die andere flat woonde, de mensen die hier nou komen die zeggen hè, het is net of je het hele zwikje hebt overgeplaatst, ja dat is natuurlijk helemaal niet zo, want al die grote tafels alleen al ben ik kwijt...[...] maar ja het zijn dezelfde dingen..hè." (Consten, vrouw, >75 jaar)

De inrichting van de nieuwe woning wordt dan als het ware gekopieerd van de oude woning. De respondenten geven zelf aan zich hierdoor meer op het gemak te voelen in de woning, dan wanneer

de woning vol staat met nieuwe objecten. Deze bevinding komt overeen met de literatuur. Volgens Cooper Marcus (1992) wennen mensen die de inrichting van de vorige woning opnieuw creëren in de nieuwe woning, op een positieve manier aan de verhuizing.

Eén respondent heeft in de vensterbank exact hetzelfde staan als in de vorige woning. De overleden partner van de respondent heeft ooit bedacht dat er een aantal objecten vast in de vensterbank moesten staan. De respondent heeft hier nooit iets aan veranderd, ook niet in de nieuwe woning. Door de inrichting van de overleden partner te respecteren en voort te zetten, kan de band met deze geliefde persoon worden bevestigd en voortgezet.

Voor de respondenten is dit het plaatsen van een vertrouwde omgeving, met vertrouwde objecten, in een nieuwe omgeving. Op deze manier kan de emotionele overgang/verandering worden verzacht.

Alle respondenten hebben een vaste stoel. Vaak is dit het enige object dat de respondenten nieuw hebben aangeschaft bij de betrekking van de woning. Wat opviel, was dat de stoel vaak op een lichte plek staat, bij het raam. Bij de meeste respondenten staat de stoel gericht op buiten. De respondenten vertellen hierover dat ze zittend op de stoel goed beeld hebben van wat er buiten allemaal gebeurt. De meeste respondenten wonen aan de westkant van de flat, met uitzicht op een vijver, winkelcentrum en verkeerskruising. Ouderen die graag naar buiten kijken om goed overzicht te hebben op wat er allemaal gaande is buiten, doen dit als vorm van behoud van de zelfstandigheid.

5.4 Andere homemaking manieren en rituelen

Andere manieren van homemaking dan de inrichting van de woning zijn ook genoemd tijdens de interviews. Eén respondent vertelt dat zij, bij elke verandering van woonplek, perse wil weten waar ze woont. Zij hecht erg aan het 'weet waar je woont' idee en leert haar omgeving kennen door vele wandelingen te maken en door tijdens haar wandelingen met mensen uit de omgeving te kletsen. Mevrouw Van der Velde heeft in haar leven op meerdere plekken gewoond en vertelt het volgende hierover;

"Ja hoor weet je ik zei al tegen mezelf...je woont hier nu en nu moet je je aanpassen en dat is heel belangrijk dat je dat doet en ja dan ga je der gauw toch wel thuis voelen, dat zei ik al ik ben een ontzettende tippelaar en ik ging ook doodgewoon in mijn eentje ging ik wandelingen maken [...]en d'r is altijd iemand en dan vraag je ze de weg en die zeggen oh kom maar en dan lopen ze een eindje met je mee en dan wijzen ze zo aan...ja dan weet je waar je woont" (Van der Velde, vrouw, >75 jaar)

De wandelingen kunnen worden gezien als een ritueel dat bij elke nieuwe woonplek wordt uitgevoerd. Het creëren van een thuis gebeurt bij deze respondent niet alleen binnen de eigen woning. De directe omgeving zoals de woonwijk, de stad of de natuur waar de respondent wandelt, speelt ook een rol in het ontwikkelen van een thuis (gevoel). Dit komt overeen met de bevindingen over thuis die zijn beschreven in hoofdstuk 2.3. Andere schaalniveaus dan de woning kunnen onderdeel zijn van thuis.

Eén respondent drukt meer dan andere respondenten zijn persoonlijke stempel op de woning. De respondent is zeer bewust bezig met de inrichting van de woning en spreekt over een 'systeem' waarop een muur in de woonkamer wordt ingericht. Op ieder willekeurig moment is het mogelijk om iets op te hangen aan de muur, zonder dat daarvoor een andere afbeelding weggehaald hoeft worden. De respondent heeft hier praktisch over nagedacht. Ook heeft de respondent veel aan zijn vorige en huidige woning geknutseld. In de woning zijn alle elektriciteitskabels weggewerkt en is er nieuwe verlichting aangebracht in een aantal kasten. De respondent geeft aan deze veranderingen te hebben gedaan uit praktische overwegingen.

Het prepareren van voedsel kan een ritueel zijn die een persoon thuis kan laten voelen in een andere omgeving. Bij 'home cooking' wordt het eten van het land of de streek van herkomst bereid en gegeten, op deze manier wordt 'thuis' ervaren. Het is een manier om de eigen identiteit weer te geven en te consumeren. Law (2008) heeft 'home cooking' ervaren bij Filippijnse vrouwen die woonachtig zijn in Hong Kong. Door het consumeren van voedsel dat kenmerkend is voor het land van afkomst, wordt thuis ervaren en wordt een nadruk gelegd op de etnische identiteit van de Filippijnse vrouwen. Zoals ook aangegeven is in de inleiding van dit hoofdstuk hebben de respondenten in dit onderzoek geen mogelijkheden om te koken in hun woning in de Vondelflat. Tijdens het kennismakingsgesprek gaven twee respondenten aan soms wel moeite te hebben met deze beperking, aangezien zij altijd graag koken en bakken. Het kunnen voortzetten van deze liefhebberijen en het kunnen aanmaken van de herkenbare geuren hadden wellicht invloed kunnen hebben op het homemaking proces.

Veel mensen hebben een bepaald ritueel in hun eigen woning, dit kan altijd en overal ontstaan. Een ritueel kan veranderen naarmate men ouder wordt of wanneer men andere bezigheden krijgt. Door een vast ritueel in een woning kan men zich sneller thuis voelen, zoals de volgende respondent bijvoorbeeld aangeeft.

"nou als ik wakker wordt dan moet ik naar toilet, dan maak ik mijn 2 broodjes en een glas thee en dan ga ik op bed, met mijn medicijnen en mijn broodje en dan kijk ik naar Goedemorgen Nederland" (Terpstra, vrouw, >85 jaar)

Gezamenlijk koffie drinken in bijvoorbeeld de recreatieruimte van de flat, kan als sociale integratie een onderdeel zijn van homemaking. Vooral de respondenten die relatief kort in de flat wonen, vinden gezamenlijk koffie drinken een goede manier om sociale contacten op te doen. Sommige respondenten geven aan een bepaalde vriendschap te hebben opgebouwd met anderen. Het hebben van sociale contacten in de flat waar men woont, kunnen gevoelens van thuis en op het gemak voelen bevorderen. Het geeft een goed gevoel om te weten dat er 'altijd wel iemand is' om koffie mee te drinken. Milligan et al. (2005) geven aan dat gezamenlijke informele rituelen, zoals het drinken van koffie of het delen van herinneringen een bepaalde band creëert binnen een groep ouderen, een (woon)gemeenschap of een ander sociaal netwerk. Deze gezamenlijke handelingen kunnen zorgen voor gevoelens van veiligheid en een relatie tussen een individu en een groep.

Plekken waar ouderen gezamenlijk hun emoties kunnen bespreken, kunnen indirect invloed hebben op het welzijn en de gezondheid van ouderen. Emoties zijn een integraal onderdeel in het dagelijks leven. De emoties van ouderen hebben veelal te maken met een afnemende gezondheid en zelfstandigheid en een verlies aan partner(s), vrienden en andere geliefden. Plekken, zoals centrale ontmoetingsruimten, zijn van invloed op de emotionele levens van ouderen, ze kunnen deze tegenhouden of faciliteren (Milligan et al. 2005).

5.5 Thuis voelen

Ondanks dat er vaak een bepaalde periode voor nodig is geweest, voelen de respondenten zich allemaal goed in de Vondelflat. Eén respondent die nog maar korte tijd in de flat woont, geeft aan nog in een gewenningsperiode te zitten. Veel respondenten hebben een rationele benadering bij vragen over gevoelens van thuis voelen die ze hebben in de flat. Ze geven aan dat de keuze om te verhuizen een verstandsbeslissing is geweest. Het is 'de beste oplossing' voor hen, door de afnemende fysieke omstandigheden.

Toch vertellen een aantal respondenten uitgebreid over de overgang en over de elementen waardoor zij zich op hun gemak begonnen te voelen;

Van der Velde: "Het is me zo meegevallen, omdat mijn eigen dingen d'r stonden hè, was ik dus der gauw....en dit was mijn smaak...ja ik ben der ook echt happy mee hoor..."

Interviewer: "dus dit is echt uw woning"

Van der Velde: "...ja...echt..ja absoluut...mijn flat...dat is goed hè...dat je je echt goed thuis voelt enzo..."

Interviewer: "ja? is dat echt een thuisgevoel?"

Van der Velde: "Jawel hoor...eerst niet, toen dacht ik wat ben ik begonnen, maar ik moet zeggen, de mensen waren ook zo vriendelijk hè..en als ik iets niet wist..oh komt u maar mee, dan zal ik het u wel wijzen, zoals de winkels en alles, ze waren allemaal zo vriendelijk..dus ik was ik vrij korte tijd echt helemaal wel eeh...voelde ik me thuis, ja ja hoor" (Van der Velde, vrouw, >75 jaar)

De huishoudelijke dienst in de flat draagt ook positief bij aan het welkom en thuis voelen van de respondenten. De respondenten zijn zeer positief over de hulpen en willen dit laten blijken door bij elke 'dienst' samen even een kopje koffie te drinken. De hulpen geven de respondenten een veilig en vertrouwd gevoel doordat zij hun werk goed doen en werken met de persoonlijke eigendommen van de respondenten. Een aantal respondenten geeft aan een bepaalde vorm van vriendschap te hebben opgebouwd met de hulp.

Een andere respondent geeft aan dat het vooral de sfeer is die je zelf om je heen bouwt in een nieuwe woning, dat van invloed is op het thuis voelen;

Hamstra: "Euhm...de sfeer die je d'r bouwt, dat is het belangrijkste...."

Interviewer: "Hoe bedoelt u?"

Hamstra: "Nou je sfeer die je om je heen hebt, de sfeer die bij jou woont, dat is het belangrijkste....ja die creëer je zelf natuurlijk, dat hangt van jou gemoedstoestand af. [...] Natuurlijk, *wat je om je heen verzamelt* dat hoort wel bij die sfeer..maar...en zonder die dingetjes kun je misschien helemaal geen sfeer bouwen." (Hamstra, vrouw, >85 jaar)

Hier zien we terug dat de eigen persoonlijke identiteit een belangrijk onderdeel is bij het thuis (kunnen) voelen op een plek. Een negatieve ervaring bij die plek zal een mindere verbondenheid met die plek opleveren. Positieve ervaringen zullen een positieve gemoedstoestand opleveren, waardoor iemand zich beter kan voelen op die plek.

Objecten kunnen een belangrijk onderdeel zijn bij het op het gemak en thuis voelen in een nieuwe omgeving. Het wekt een vertrouwdheid uit de vorige woning op, zodat een persoon niet helemaal in een onbekende plek terecht komt.

5.6 Conclusie

De inrichting van de woning met vertrouwde objecten is een belangrijk onderdeel van homemaking. De nabijheid van belangrijke objecten geven de bewoner een goed gevoel waardoor een persoon zich sneller thuis voelt. Het meenemen van vertrouwde objecten zorgt voor continuïteit in de omgeving van de oudere. Deze continuïteit is belangrijk in een periode van veranderingen, zoals een afnemende zelfstandigheid. Een object kan de persoon herinneren aan de periode van zelfstandigheid en kan een verlengstuk zijn van de eigen persoonlijkheid.

Nu de informatie uit de data van de interviews is gehaald, verklaard en is aangevuld vanuit de theorie, kan er worden toegewerkt naar een algehele conclusie. Dit gebeurt in hoofdstuk 6, hier zal de hoofdvraag van dit onderzoek worden beantwoord.

Hoofdstuk 6 – Conclusie

In dit laatste hoofdstuk zullen de onderzoeksvragen van deze thesis worden beantwoord. De onderzoeksvraag van dit onderzoek is als volgt: *Welke plekken zijn belangrijk voor ouderen, hoe worden de plekken gerepresenteerd en hoe zien we dat terug bij homemaking?*

6.1 Conclusies

In deze thesis is ontdekt dat plekken die belangrijk zijn voor ouderen, plekken zijn die herinneren aan zelfstandigheid en die vertrouwdheid en continuïteit geven. Dit zijn vooral plekken uit de kindertijd en plekken waar men de eigen kinderen heeft grootgebracht. De respondenten hebben het hier niet zozeer over de fysieke plekken zelf, maar vooral over de sociale relaties die verbonden zijn aan de plekken. Bij het bespreken van belangrijke plekken komen mooie herinneringen en gevoelens van warmte, huiselijkheid en samenzijn met geliefde personen omhoog. Dit komt overeen met de gebruikte literatuur van Hidalgo en Hernandez (2001) en Altman en Low (1992). Zij geven aan dat de sociale dimensie bij plaatsverbondenheid belangrijker is dan de fysieke dimensie. De herinneringen aan een plek zijn gerelateerd aan emoties en gevoelens en worden zo beter vastgehouden. Met andere plekken, zoals plekken in de natuur of plekken met de (overleden) partner wordt ook een verbondenheid getoond. Deze plekken in de natuur worden ook vooral om de esthetische waarde genoemd, ze worden gerepresenteerd via schilderijen of foto's.

Plekken waarmee verbondenheid is om de verwikkeling met menselijke relaties, worden vooral gerepresenteerd via objecten die een essentie van de mensen weergeven. Dit is bijvoorbeeld het geval bij een overleden partner. Deze objecten kunnen iets zeggen over de persoon, bijvoorbeeld het object dat een persoon gebruikte bij het werk in het dagelijkse leven. Het kan ook gaan om familiale erfstukken van antieke waarde, waarmee de verbondenheid met de familie naar voren komt. Familiale erfstukken brengen heldere en levendige herinneringen met zich mee. Erfstukken herinneren een persoon aan waar hij/zij vandaan komt en geven de oudere een stukje continuïteit. Het object is vaak al het hele leven in de omgeving geweest van de oudere, vroeger bij de (groot)ouders en later bij de oudere zelf in huis. Dit samenzijn over een hele lange periode brengt vertrouwdheid en continuïteit. Deze analyse over de objecten die relateren aan een geliefd (overleden) persoon, sluiten aan bij de bevindingen in de literatuur. Cooper Marcus (1992) geeft aan, dat het aanwezig laten zijn van objecten die een geliefd persoon weergeven een manier is om de verbondenheid en relatie met deze persoon voort te zetten.

Continuïteit is een belangrijk aspect voor welzijn van de ouderen bij ingrijpende veranderingen. Door objecten uit het verleden (momenten van zelfstandigheid) mee te nemen naar plekken met mindere zelfstandigheid worden ingrijpende en emotionele veranderingen verzacht. De respondenten in dit onderzoek onderkennen ook het belang van objecten bij de verandering van omgeving. Het meebrengen van de vorige inrichting door dezelfde objecten te gebruiken, geven een vertrouwd gevoel, zodat je 'niet bij een ander thuis zit'. De objecten helpen de oudere om zich snel op het gemak te voelen, op deze manier kan homemaking bijdragen aan een positief welzijn. Ook hier is

een aansluiting met de gebruikte bronnen, Bih (1992) geeft namelijk aan dat het meenemen van objecten uit de vorige woning, de verandering van omgeving minder dramatisch kan maken, omdat de oude omgeving in de nieuwe wordt geplaatst.

Dit sluit ook aan bij de inleiding van deze thesis. Hier werd gesteld dat objecten kunnen bijdragen aan welzijn en gelukgevoel van ouderen. Deze thesis heeft de stelling bevestigd. Objecten hebben vele functies die het welzijn positief beïnvloeden. Objecten zorgen voor continuïteit in het leven van ouderen, ze zorgen voor het behoud van een positief zelfbeeld door te herinneren aan tijden van zelfstandigheid, ze zorgen voor de symbolische voortzetting met een geliefd persoon en als laatste kunnen ze ouderen afleiden van hun mankementen. Het is belangrijk om de relatie tussen objecten en welzijn te onderkennen. Geliefde objecten kunnen belangrijke onderdelen worden voor toekomstig beleid voor ouderen en welzijn, vooral op het gebied van zorgvoorziening.

6.2 Volgend onderzoek

In deze thesis is een enkele keer een vergelijking gemaakt tussen mannen en vrouwen. Zo geven Hidalgo en Hernandez (2001) aan dat vrouwen over het algemeen meer verbonden zijn met plekken dan mannen en is in de analyse een voorzichtige uitspraak gedaan dat vooral de vrouwen verbondenheid voelen met plekken waar de kinderen zijn opgegroeid. Om dit soort uitspraken harder te kunnen maken is het interessant om een vervolgstudie te doen naar gender verschillen bij plaats-en objectverbondenheid.

Nu er meer bekend is over oudere vrouwen en plekken waar zij verbondenheid mee voelen, is het ook interessant om onderzoek te doen naar de vrouwen van een jongere generatie. Bijna alle vrouwen in dit onderzoek hebben zich vroeger volledig aan hun taken als huisvrouw en moeder gewijd en hebben zodoende waarschijnlijk een kleinere radius van mobiliteit dan mannen. Dit kan van invloed zijn op verbondenheid met bepaalde plekken, zoals thuis. Het is interessant om uit te zoeken of vrouwen van een jongere generatie, die vaker buitenshuis werken, andere plekken en objecten van verbondenheid zullen noemen. Wellicht dat plekken waar de kinderen opgroeien minder frequent zullen worden genoemd. Ook is het interessant om meer te weten over de objecten die in hun woning aanwezig zijn, geven die ook hun rol en identiteit weer en zijn ze van invloed op het (positief) zelfbeeld.

Referenties

- AD/Haagsche Courant, 2009, '*...elkaar te krijgen voor de langdurige zorg, dan nog krijgen we te maken...*', week 15, blz.21, via Lexis Nexis
- Altman, I., Low, S.M., 1992, *Place Attachment*, New York: Plenum Press
- Belk, R.W., 1992, 'Attachment to Possessions', in Altman, I., Low, S.M., *Place Attachment*, New York: Plenum Press, p.37-55
- Bih, H.D., 1992, 'The meaning of objects in environmental transitions: experiences of Chinese students in the United States', in: *Journal of Environmental Psychology*, 12, p.135-147
- Binstock, R.H., 2003, 'Making a house a home', in: *The Gerontologist*, 43, 4, p.931-934
- Blunt, A., Dowling, R., 2006, *Home*, London/New York: Routledge
- Buitelaar, M., 2007, '*Uit en thuis in Marokko, antropologische schetsen*', Amsterdam: Bulaag
- Chow, K., Healey, M., 2008, 'Place attachment and place identity: First-year undergraduates making the transition from home to university', in: *Journal of Environmental Psychology*, 28, p.362-372
- Cooper Marcus, C., 'Environmental Memories', in Altman, I., Low, S.M., *Place Attachment*, New York: Plenum Press, p.87-111
- Cope, M., 2005, 'Coding Qualitative Data', in Hay, I., *Qualitative Research Methods in Human Geography*, Oxford: University Press, p.223-233
- Cresswell, T., 2004, *Place, a short introduction*, Oxford: Blackwell Publishing
- Dayaratne, R., Kellett, P., 2008, 'Housing and home-making in low-income urban settlements: Sri Lanka and Colombia', in: *Journal of Housing and the Built Environment*, 23, p.53-70
- Directie Vondelflat, 2009, persoonlijk gesprek op 19 februari 2009
- Dowling, R., 2005, 'Power, Subjectivity, and Ethics in Qualitative Research', in Hay, I., *Qualitative Research Methods in Human Geography*, Oxford: University Press, p.19-29
- Dunn, K., 2005, 'Interviewing', in Hay, I., *Qualitative Research Methods in Human Geography*, Oxford: University Press, p.79-105
- Fullilove, M. T., 'Psychiatric Implications of Displacement: Contributions From the Psychology of Place', in: *American Journal of Psychiatry*, 153, 12, p.1516-1523
- Goffman, E., 1994, *Totale instituties*, Rotterdam: Universitaire Pers
- Han, P., 2008, 'Hidden 'in-betweenness': an exploration of Taiwanese transnational identity in contemporary Japan', in: *Asian Ethnicity*, 9, 2, p.121-132
- Hidalgo, M.C., Hernandez, B., 2001, 'Place Attachment: conceptual and empirical questions', in: *Journal of Environmental Psychology*, 21, p.273-281
- Holloway, L., Hubbard, P., 2001, *People and Place, the extraordinary geographies of everyday life*, Harlow: Pearson Education Limited
- Humanitas, 2009, www.humanitas.nu/index.php?page_id=205, laatst bezocht op: 26 juni 2009

- Law, L., 2001, 'Home Cooking: Filipino Women and Geographies of the Senses in Hong Kong', in: *Cultural Geographies*, 8, 3, p.264-283
- Leith, K.H., 2006, 'Home is where the heart is...or is it? A phenomenological exploration of the meaning of home for older women in congregate housing', in: *Journal of Aging Studies*, 20, p.317-333
- Mazumdar, S. (a), Mazumdar, S. (b), 2008, 'Religion, immigration, and home making in diaspora: Hindu space in Southern California', in: *Journal of Environmental Psychology*, p.1-11
- Milligan, C., Bingley, A., Gatrell, A., 2005, 'Healing and Feeling': The Place of Emotions in Later Life', in: Davidson, J., Bondi, L., Smith, M., *Emotional Geographies*, Hampshire: Ashgate
- Mowl, G., Pain, R., Talbot, C., 2000, 'The ageing body and the homespace', in: *Area*, 32, 2, p.189-197
- Neuman, W. L., (1994), *Social Research Methods, Qualitative and Quantitative approaches*, Massachusetts: Allyn and Bacon
- Peace, R., Van Hoven, B., 2005, 'Computers, Qualitative Data, and Geographic Research', in Hay, I., *Qualitative Research Methods in Human Geography*, Oxford: University Press, p.234-247
- Peled, E., Muzicant, A., 2008, 'The meaning of home for runaway girls', in: *Journal of community psychology*, 36, 4, p.434-451
- Rivlin, L.G., Moore, J., 2001, 'Home-Making: supports and Barriers to the Process of Home', in: *Journal of Social Distress and the Homeless*, vol.10, 4, Oct., p.323-334
- Rowles, G.D., 1986, 'The geography of ageing and the aged: towards an integrated perspective', in: *Progress in human geography: an international review of geographical work in the social sciences and humanities*, London: Arnold
- Rubinstein, R. L., Parmalee, P.A., 1992, 'Attachment to Place and the Representation of the Life Course by the Elderly', in Altman, I., Low, S.M., *Place Attachment*, New York: Plenum Press, p.139-160
- Shenk, D., Kuwahara, K., Zablotsky, D., 2004, 'Older women's attachments to their home and possessions', in: *Journal of Ageing Studies*, 18, p.157-169
- Wiles, J.L., Allen, R.E.S., Palmer, A.J., Hayman, K.J., Keeling, S., Kerse, N., 2009, 'Older people and their social spaces: A study of well-being and attachment to place in Aotearoa New Zealand', in: *Social Science & Medicine*, 68, p.664-671

Bijlage 1 – Introductiebrief

Hallo! Mijn naam is Annelies Vermue en ik ben 23 jaar. Ik ben student aan de Rijksuniversiteit Groningen en ik studeer culturele geografie. In deze studie bestudeer ik de mens en haar relatie met plekken. In het kader van mijn afstudeeronderzoek ben ik op zoek naar een groep van 10 à 15 personen die het leuk lijkt om mee te doen aan mijn onderzoek.

Ik ben benieuwd naar uw verhaal, ik wil graag weten met welke plekken u zich verbonden voelt. Dit kunnen bijvoorbeeld plekken zijn van vroeger, waar u iets bijzonders heeft meegemaakt. Ik ben benieuwd of u van die plekken ook iets in uw woning heeft staan.

Voor het onderzoek kom ik dan bij u op bezoek en kunt u mij spulletjes laten zien die u aan die plek herinneren. Ik ben geïnteresseerd in uw verhaal.

Ik schrijf hier vervolgens een afstudeerscriptie over, hiermee kan ik mijn studie afronden. De uitkomsten laat ik ook aan u zien bij een presentatie in de Vondelflat. Als u mee wilt doen, en u wilt anoniem blijven, dan is dat mogelijk.

Wanneer u geïnteresseerd bent om dit project samen met mij te doen, dan ben ik u erg dankbaar. Op **vrijdag 13 maart 2009, 10:00 uur** is er een informatiebijeenkomst in de recreatieruimte en daar geef ik u graag meer informatie over het project. Wanneer u hierbij aanwezig wilt zijn mag u de onderstaande strook invullen en *uiterlijk 9 maart 2009* inleveren bij de receptie?

Ik zal aanwezig zijn op vrijdag 13 maart 2009, om de informatiebijeenkomst bij te wonen.

Naam:

Appartementnummer:

Aantal personen:

Bijlage 2 – Interviewschema

Deel 1

Voorstellen, uitleg van vragenlijst (opbouw), uitleg van voice recorder, opnemen dat respondent akkoord gaat met gebruik van de gegevens die op worden genomen.

Deel 2

1. Kunt u kort iets vertellen over:
  - Plekken die uw thuis waren (ik wil weten: hoeveel plekken + waar)
  - Uw huidige woning
  - als u terug kijkt, in welke woning voelde u zich het best?/ het meeste thuis? (mag ook huidige woning)
  - waardoor komt dit? (bepaalde ervaringen?)

Ik wil weten waar de respondent zich het beste voelde en waardoor dat komt. Daarnaast wil ik uitzoeken of er een verband is tussen het aantal keren verhuizen + soort ervaringen en de verbintenis die iemand nu heeft met de woning.

Deel 3

2. Kunt u een aantal plekken aangeven waar u zich mee verbonden voelt?
3. Hebt u voorwerpen in uw woning die u aan deze plek herinneren? (waar deze verbondenheid in naar voren komt?)
4. Kunt u het verhaal achter het object ook vertellen?(*ik wil weten waar het naar relateert, is dat een persoon, ervaring, etc. eventueel doorvragen stellen*)
5. Kunt u iets vertellen over de plek waar het object(en) staat? (doorvragen: heeft u deze plek speciaal gekozen, waarom?, is het een plek van rust/activiteit)

Deel 4

6. Hoe gebruikt u het object? (doorvragen: hoe vaak doet u iets met het object, functie)
7. Hoe voelt u zich met het object in uw omgeving/wat voor gevoelens wekt het object bij u op? (ik wil meer weten over de verbondenheid met het object, een aantal ouderen hebben al aangegeven dat hun 'eigen' spulletjes in hun omgeving, de verhuizing (overgang naar ouderenflat) toch makkelijker hebben gemaakt)
8. Kunt u vertellen welke rol de objecten hebben gespeeld toen u hier naar toe verhuisde?
9. Wat zegt het object over u als persoon? (link met het verhaal leggen, eventueel doorvragen)